

—
Верховний
Суд

ДАЙДЖЕСТ
судової практики
Великої Палати
Верховного Суду

Рішення, внесені до ЄДРСР
за період з 01.11.2023 по 31.12.2023

Зміст

1. Справи, розглянуті з підстав існування виключної правової проблеми	4
1.1.Адміністративна юрисдикція	4
2. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду	7
2.1.Господарська юрисдикція	7
2.2.Цивільна юрисдикція	29
3. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України	56
3.1.Господарська юрисдикція	56
4. Справи, розглянуті з підстав необхідності визначення юрисдикції	60
4.1.Справи, які підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства	60
5. Справи, прийняті до провадження Великою Палатою Верховного Суду	64
6. Справи, повернуті Великою Палатою Верховного Суду на розгляд касаційних судів	65

Перелік уживаних скорочень

ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ВСУ	– Верховний Суд України
КАС ВС	– Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
КГС ВС	– Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КЦС ВС	– Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду
КАС України	– Кодекс адміністративного судочинства України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ЗК України	– Земельний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

1. Справи, розглянуті з підстав існування виключної правової проблеми

1.1. Адміністративна юрисдикція

Законодавець у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» унормував загальні вимоги щодо строку дії контракту, що укладається із громадянами України, які приймаються на військову службу та призначаються на офіцерські посади, надавши при цьому органам, які здійснюють керівництво військовими формуваннями, можливість визначати деталі таких контрактів, що й було зроблено у Положенні про проходження військової служби військовослужбовцями Служби зовнішньої розвідки України, затвердженому 17 липня 2006 року Указом Президента України № 619/2006.

Так, Законом надано право укласти зазначені вище контракти на строк від 1 до 5 років, а Положенням № 619 звужено можливість вибору та чітко встановлено, на який строк має бути укладено перший контракт саме для проходження служби у Службі зовнішньої розвідки України – 5 років. При цьому Положення № 619 не суперечить Закону та не виходить за межі визначених цим законом строків дії контракту

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 до Служби зовнішньої розвідки України про визнання протиправним та скасування рішення, поновлення на військовій службі та посаді, стягнення грошового забезпечення за час вимушеного прогулу за касаційною скаргою ОСОБА_1 на постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 03 лютого 2022 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

31 липня 2018 року між Службою зовнішньої розвідки України (далі – СЗРУ) та позивачем укладений контракт про проходження військової служби особами офіцерського складу в СЗРУ, за яким ОСОБА_1 було зараховано на військову службу в СЗРУ.

Указом Президента України від 31 липня 2018 року позивача призначено на посаду першого заступника Голови СЗРУ.

Указом Президента України від 12 квітня 2019 року позивача звільнено з посади першого заступника Голови СЗРУ.

Наказом тимчасово виконуючого обов'язки Голови СЗРУ від 19 квітня 2019 року позивачу оголошено Указ від 12 квітня 2019 року та зараховано його у розпорядження Голови СЗРУ за підпунктом «а» пункту 44-1 Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби зовнішньої розвідки України, затвердженим 17 липня 2006 року Указом Президента України № 619/2006 (далі – Положення № 619)

У період з 27 серпня по 11 листопада 2019 року позивач із незначними перервами перебував на лікарняному.

30 серпня 2019 року наказом тимчасово виконуючого обов'язки Голови СЗРУ позивача звільнено з військової служби за підпунктом «а» пункту

2 частини п`ятої статті 26 Закону України від 25 березня 1992 року № 2232-XII «Про військовий обов`язок і військову службу» (далі – Закон № 2232-XII) (у зв`язку із закінченням строку контракту) в запас СЗРУ з правом носіння військової форми одягу та виключено зі списків особового складу з 03 вересня 2019 року.

На обґрунтування позовних вимог позивач зазначав про безпідставність його звільнення з військової служби, оскільки строк дії контракту на проходження служби не закінчився, а, крім того, в день звільнення він перебував на стаціонарному лікуванні. Водночас звільнення військовослужбовців у запас або у відставку у період перебування на лікуванні заборонено.

Відмовляючи в задоволенні позовних вимог повністю, суд апеляційної інстанції виходив з того, що відповідно до пункту 13 Положення № 619 перший контракт про проходження військової служби в СЗРУ укладається на 5 років. У Положенні № 619, яке є підзаконним нормативним актом, що приймається на основі Закону та за своїм змістом не може йому суперечити, передбачена норма, яка безпідставно звужує зміст Закону № 2232-XII. Відповідачем після закінчення мінімального строку (одного року), на який міг бути укладений контракт (відповідно до частини другої статті 23 Закону № 2232-XII), а також після закінчення 2-місячного терміну перебування у розпорядженні Голови СЗРУ ОСОБА_1 правомірно було звільнено з військової служби у зв`язку із закінченням строку контракту.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Відповідно до положення частини другої статті 23 Закону № 2232-XII для громадян України, які приймаються на військову службу за контрактом та призначаються на посади, установлюються такі строки військової служби в календарному обчисленні: для осіб офіцерського складу: для громадян, яким первинне військове звання присвоєно після проходження повного курсу військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу або в порядку атестування осіб до присвоєння первинних військових звань офіцерського складу запасу, - від 2 до 5 років; для інших громадян – від 1 до 5 років.

Загальне керівництво розвідувальними органами України відповідно до Конституції України та цього Закону здійснює Президент України. Безпосереднє керівництво розвідувальними органами України здійснюють їх керівники, які призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням керівників відповідних центральних органів виконавчої влади. Голову СЗРУ призначає Президент України (стаття 7 Закону України «Про розвідувальні органи України»).

Співробітниками розвідувальних органів України є військовослужбовці та службовці кадрового складу розвідувальних органів України, а також військовослужбовці, службовці та працівники, які не належать до кадрового складу цих органів. На військовослужбовців розвідувальних органів, у тому числі тих, які не належать до кадрового складу розвідувальних органів,

поширюється дія законодавства України про проходження військової служби з урахуванням особливостей, що обумовлені специфікою завдань, які виконуються зазначеними військовослужбовцями. Особливості проходження військової служби в розвідувальних органах України визначаються Президентом України (стаття 16 того ж Закону).

Статус СЗРУ визначений статтею 1 Закону України від 1 грудня 2005 року № 3160-IV «Про Службу зовнішньої розвідки України» (далі – Закон № 3160-IV). СЗРУ, як вбачається із цієї норми права, є державним органом, що здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. СЗРУ підпорядкована Президентові України та підконтрольна Президентові України і Верховній Раді України. До співробітників СЗРУ як військового формування належать військовослужбовці, службовці та працівники СЗРУ. Положення про проходження військової служби військовослужбовцями СЗРУ затверджується Президентом України.

17 липня 2006 року Указом Президента України № 619 затверджено Положення про проходження військової служби військовослужбовцями СЗРУ. Це Положення визначає порядок проходження військової служби за контрактом особами офіцерського складу СЗРУ та особливості проходження військової служби у военний час.

У пункті 13 цього Положення вказано, що перший контракт про проходження військової служби в СЗРУ укладається на 5 років. Строк контракту обчислюється повними роками.

Порядок звільнення військовослужбовців СЗРУ з військової служби регламентований розділом VII Положення № 619.

Звільнення з військової служби осіб офіцерського складу у військових званнях до генерал-лейтенанта включно здійснюється Головою СЗРУ (пункт 72 Положення № 619).

Наведених норм права суд апеляційної інстанції не врахував. Аналізуючи обґрунтованість позовних вимог та роблячи висновки про законність звільнення ОСОБА_1 з військової служби за контрактом, суд не звернув уваги на те, що Положенням № 619 звільнення військовослужбовців з військової служби взаємопов'язується із проходженням ними військово-лікарської комісії та вирішенням питання про непридатність особи до військової служби в мирний час, обмежену придатність у военний час або обмежену придатність до військової служби. У залежності від цього командування вирішує питання про підстави звільнення особи - в запас чи у відставку.

Ураховуючи наведене вище, законодавець у Законі № 2232-XII унормував загальні вимоги щодо строку дії контракту, який укладається із громадянами України, які приймаються на військову службу та призначаються на офіцерські посади, надавши при цьому органам, які здійснюють керівництво військовими формуваннями, можливість визначати деталі таких контрактів, що й було зроблено у Положенні № 619.

Так, Законом № 2232-XII надано право укласти зазначені вище контракти на строк від 1 до 5 років, а Положенням № 619 звужено можливість вибору та чітко встановлено, на який строк має бути укладено перший контракт саме для проходження служби у СЗРУ - 5 років. При цьому Положення № 619 не суперечить Закону № 2232-XII та не виходить за межі визначених цим законом строків дії контракту.

Наведеного суд апеляційної інстанції не врахував та дійшов передчасного висновку про обмеження одним роком строку дії контракту із ОСОБА_1. Суд не дав належної правової оцінки тому, що в контракті про проходження військової служби особами офіцерського складу в СЗРУ, підписаному ОСОБА_1, передбачено, що його укладено відповідно до пунктів 9-16 Положення № 619 та на строк, який відповідно до пункту 17 статті 106 Конституції України визначається Президентом України, а також тому, що укладений між сторонами контракт є першим контрактом, укладеним між позивачем та СЗРУ. Суд апеляційної інстанції не спростував висновків суду першої інстанції з цього приводу.

До того ж Велика Палата Верховного Суду зазначила, що суди належним чином не перевірили доводів позивача про його перебування на стаціонарному лікуванні і не з'ясували, чи було дотримано при цьому порядок проходження такого лікування, наслідки такого лікування та рішення командування у зв'язку із цим.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 02 листопада 2023 року у справі № 640/22970/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598837>

2. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду

2.1. Господарська юрисдикція

ВП ВС відступила від правового висновку КЦС ВС щодо належного способу захисту прав власника земельної ділянки, на якій здійснено самочинне будівництво, визначивши, що за обставин, коли право власності на самочинно побудоване нерухоме майно зареєстровано за певною особою без дотримання визначеного статтею 376 ЦК України порядку, задоволення вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності на таке майно, або вимоги про скасування державної реєстрації прав, або вимоги про припинення права власності тощо у встановленому законом порядку не вирішить юридичну долю самочинно побудованого майна та не призведе до відновлення стану єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній нерухомого майна.

Належними вимогами, які може заявити особа – власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою, є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна або вимога про визнання права власності на самочинно побудоване майно

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу Южненської міської ради Одеського району Одеської області на постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 27 березня 2023 року та рішення Господарського суду Одеської області від 21 жовтня 2022 року за позовом Южненської міської ради Одеського району Одеської області до ГО «Безприбуткове товариство «Спортивно-риболовний клуб «Сичавський курінь», Березівської міської ради Одеської області про припинення права власності, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

27 червня 2013 року робочою групою Комінтернівської районної ради Одеської області складено акт обстеження рухомого та нерухомого безхазяйного майна на території Комінтернівського району Одеської області (за межами населених пунктів), згідно з яким було виявлене безхазяйне майно – спірний об'єкт нерухомості. Було виготовлено технічний паспорт на об'єкт нерухомого майна - Спортивно-рибацький клуб «Сичавський курінь».

Постановою Одеського апеляційного суду від 22 вересня 2021 року у справі № 504/4534/17, рішення Комінтернівського районного суду Одеської області від 08 лютого 2018 року скасовано і відмовлено в задоволенні заяви Сичавської сільської ради Лиманського району Одеської області про визнання спірного об'єкта нерухомості безхазяйним та передачу його в комунальну власність.

12 червня 2018 року державним реєстратором внесено до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запис про право комунальної власності територіальної громади в особі Сичавської сільської ради Лиманського району Одеської області на спірний об'єкт нерухомості на підставі рішення Комінтернівського районного суду Одеської області від 08 лютого 2018 року.

Южненська міська рада є правонаступником щодо майна, прав і обов'язків Сичавської сільської ради Лиманського району Одеської області.

05 листопада 2021 року державним реєстратором внесений до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запис про право приватної власності СРК «Сичавський курінь» на частку в розмірі 1 нежитлового об'єкта нерухомого майна – спірного об'єкта нерухомості, а також проведено державну реєстрацію припинення права комунальної власності Южненської міської територіальної громади Одеського району Одеської області на спірний об'єкт нерухомості.

Южненська міська рада Одеського району Одеської області звернулася з позовом про припинення права власності на об'єкт нерухомого майна, який зареєстрований за СРК «Сичавський курінь».

Позивач як власник земельної ділянки стверджував, що спірний об'єкт нерухомості є самочинно збудованим, оскільки під його будівництво не була відведена земельна ділянка, дозвіл на проведення будівельних робіт не надавався, проєкт не затверджувався. Особа, яка здійснила самочинне будівництво нерухомого майна, не набула права власності на нього.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Суд першої інстанції виснував, що позивач має право на судовий захист, зокрема шляхом обраного ним способу (припинення права власності СРК «Сичавський курінь» на спірний об'єкт нерухомості). Натомість апеляційний господарський суд дійшов висновку, що вимога про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою шляхом знесення самочинно побудованого спірного об'єкта нерухомості відповідно до частини четвертої статті 376 ЦК України є належним та ефективним способом захисту прав власника земельної ділянки, на якій здійснено самочинне будівництво, а Южненською міською радою обрано неналежний спосіб захисту своїх прав. Із цього приводу Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на таке.

Можливі способи захисту прав особи - власника земельної ділянки, на якій здійснено самочинне будівництво, прямо визначені статтею 376 ЦК України, яка регулює правовий режим самочинно побудованого майна.

Частинами третьою - п'ятою статті 376 ЦК України, відповідно, встановлено, що право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно.

Якщо власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній ділянці, або якщо це порушує права інших осіб, майно підлягає знесенню особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, або за її рахунок.

На вимогу власника (користувача) земельної ділянки суд може визнати за ним право власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на ній, якщо це не порушує права інших осіб.

Отже, апеляційний господарський суд правильно зазначив, що знесення самочинно побудованого спірного об'єкта нерухомості відповідно до частини четвертої статті 376 ЦК України є належним та ефективним способом захисту прав власника земельної ділянки, на якій здійснено самочинне будівництво. Також потрібно враховувати положення частини третьої та п'ятої статті 376 ЦК України.

Визнання права власності в порядку частини третьої або п'ятої статті 376 ЦК України призводить до відновлення стану єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній нерухомого майна – або особі, яка здійснила самочинне будівництво, надається земельна ділянка у встановленому порядку

під уже збудоване нерухоме майно як обов'язкова умова для визнання права власності на таке майно (частина третя статті 376 ЦК України); або право власності на самочинно збудоване нерухоме майно визнається за особою – власником земельної ділянки (частина п'ята статті 376 ЦК України).

Натомість суд першої інстанції вважав вимогу про припинення права власності СРК «Сичавський курінь» на спірний об'єкт нерухомості належною. У цьому контексті Велика Палата Верховного Суду зазначає таке.

Відповідно до частини другої статті 376 ЦК України особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього.

При цьому формулювання положень статті 376 ЦК України виключають можливість існування інших способів легітимізації самочинного будівництва та набуття права власності на таке нерухоме майно, ніж ті, що встановлені цією статтею. Тож, як неодноразово зазначала Велика Палата Верховного Суду, реєстрація права власності на самочинне будівництво за особою, що здійснила таке будівництво, у силу наведених вище положень законодавства та приписів частини другої статті 376 ЦК України не змінює правового режиму такого будівництва як самочинного з метою застосування, зокрема, положень частини четвертої цієї статті.

Якщо нерухоме майно є самочинним будівництвом, реєстрація права власності на самочинно побудоване нерухоме майно у будь-який інший спосіб, окрім визначеного статтею 376 ЦК України (тобто на підставі судового рішення про визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно за особою, яка його побудувала, або за власником земельної ділянки), є такою, що не відповідає вимогам цієї статті. Можливість настання інших правових наслідків, ніж передбачені статтею 376 ЦК України, як у випадку самочинного будівництва, здійсненого власником земельної ділянки, так і у випадку самочинного будівництва, здійсненого іншою особою на чужій земельній ділянці, виключається.

Сама по собі державна реєстрація не є окремою підставою набуття особою права власності, а є офіційним засвідченням державою набуття особою права власності.

Факт набуття права власності має передувати державній реєстрації, оскільки юридичний зміст державної реєстрації полягає у визнанні і підтвердженні державою цього факту.

05 листопада 2021 року державним реєстратором внесений до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запис про право приватної власності СРК «Сичавський курінь» на частку в розмірі одного нежитлового об'єкта нерухомого майна – спірного об'єкта нерухомості.

Підставою для державної реєстрації зазначено постанову Одеського апеляційного суду від 22 вересня 2021 року у справі № 504/4534/17, якою відмовлено в задоволенні заяви Сичавської сільської ради Лиманського району

Одеської області про визнання спірного об'єкта нерухомості безхазяйним та передачу його в комунальну власність.

Тобто така постанова не є рішенням суду про визнання права власності на самочинно побудоване майно.

Таким чином, судовими рішеннями не встановлено, що СРК «Сичавський курінь» є власником спірного об'єкта нерухомості.

Отже, вимога про припинення права власності СРК «Сичавський курінь» не відповідає належному способу захисту, оскільки право власності цього суб'єкта на спірний об'єкт нерухомості не виникло (як і сам спірний об'єкт не виник як об'єкт права власності). Право власності на спірний об'єкт самочинного будівництва не могло бути зареєстроване за будь-якою особою інакше, ніж у визначеному статтею 376 ЦК України порядку.

Якщо позивач прагне захистити свої права, порушені внаслідок самочинного будівництва, він має право звернутись до суду з позовною вимогою, сформульованою відповідно до положень частини четвертої або п'ятої статті 376 ЦК України.

Южненська міська рада може подати позов про визнання права власності на спірний об'єкт нерухомості (частина п'ята статті 376 ЦК України).

У випадку задоволення зазначеної вище вимоги Южненська міська рада набуде право власності на спірний об'єкт нерухомості. Судове рішення про визнання права власності є підставою для державної реєстрації права власності на спірний об'єкт нерухомості за Южненською міською радою з огляду на положення пункту 9 частини першої статті 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (державна реєстрація права власності та інших речових прав проводиться на підставі судового рішення, що набрало законної сили, щодо набуття, зміни або припинення права власності та інших речових прав на нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості).

Южненська міська рада може подати позов про знесення спірного об'єкта нерухомості (частина четверта статті 376 ЦК України).

Судовим рішенням про знесення спірного об'єкта нерухомості суд вирішує подальшу юридичну долю самочинно побудованого майна (спірного об'єкта нерухомості).

Якщо право власності на об'єкт самочинного будівництва зареєстровано в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (далі - Державний реєстр прав), у разі задоволення позовної вимоги про знесення об'єкта самочинного будівництва суд у мотивувальній частині рішення повинен надати належну оцінку законності такої державної реєстрації.

Якщо суд дійде висновку про незаконність державної реєстрації права власності на об'єкт самочинного будівництва, таке судове рішення є підставою для закриття розділу Державного реєстру прав та реєстраційної справи з огляду на положення пункту 5 частини першої статті 14 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (розділ

Державного реєстру прав та реєстраційна справа закриваються в разі набрання законної сили судовим рішенням, яким скасовується рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав, на підставі якого відкрито відповідний розділ).

Велика Палата Верховного Суду наголошує, що у випадку задоволення однієї із зазначених вище вимог юридична доля самочинно побудованого майна (спірного об'єкта нерухомості) буде вирішена у встановленому законом порядку. Разом із цим буде відновлено стан єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній нерухомого майна. Натомість заявлена позивачем у цій справі вимога зазначеного не забезпечує.

Отже, суди попередніх інстанцій дійшли правильного по суті висновку про відмову в задоволенні позову.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 21 грудня 2022 року у справі № 263/18985/19, зокрема, зазначив, що «установивши відсутність доказів надання земельної ділянки відповідачу для будівництва спірного магазину, відсутність формування земельної ділянки та присвоєння їй указаної відповідачем поштової адреси, а також доказів реєстрації декларації та готовності спірного об'єкта - нежитлової будівлі, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про відсутність підстав для набуття фізичною особою права власності на нерухоме майно та незаконність здійснення оспорюваної державної реєстрації права власності за відповідачем, що має наслідком її скасування».

Велика Палата Верховного Суду відступає від правового висновку, оскільки за обставин, коли право власності на самочинно побудоване нерухоме майно зареєстровано за певною особою без дотримання визначеного статтею 376 ЦК України порядку, задоволення вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності на таке майно, або вимоги про скасування державної реєстрації прав, або вимоги про припинення права власності тощо у встановленому законом порядку не вирішить юридичну долю самочинно побудованого майна та не призведе до відновлення стану єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній нерухомого майна.

Отже, належними вимогами, які може заявити особа – власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою, є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна або вимога про визнання права власності на самочинно побудоване майно.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 15 листопада 2023 року у справі № 916/1174/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377100>

ВП ВС відступила від правового висновку КГС ВС щодо застосування пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір», яка

встановлює перелік умов для звільнення, зменшення розміру, відстрочення чи розстрочення сплати судового збору, визначивши, що положення цієї норми Закону можуть бути застосовані за загальним правилом як до позивача, так і до відповідача – фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної зазначеною нормою.

Відмова у звільненні від сплати судового збору з тих підстав, що така особа є відповідачем (у разі подання нею апеляційної чи касаційної скарги), без дослідження судом доказів, якими відповідач обґрунтовує наявність підстав для застосування пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір», завдає шкоди самій суті права відповідача на доступ до суду

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу Пунди А.М. на ухвалу Північно-західного апеляційного господарського суду від 26 липня 2023 року за позовом АТ «Укрсиббанк» до голови ліквідаційної комісії ТОВ «Промоптторг» Пунди А.М., ТОВ «Новотекс-М» про стягнення заборгованості та пені, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Господарський суд Житомирської області рішенням від 24 травня 2023 року задовольнив позов частково, стягнув заборгованість, пеню, витрати по сплаті судового збору за подання позовної заяви.

Пунда А. М. подав апеляційну скаргу до апеляційного господарського суду, в якій просив скасувати рішення господарського суду та ухвалити нове, яким відмовити в задоволенні позову.

Окрім того, скаржник просив звільнити його від сплати судового збору в розмірі 63 474,20 грн у зв'язку з тим, що судовий збір, який підлягає сплаті за подання апеляційної скарги, перевищує 5 відсотків його річного доходу. На підтвердження зазначеного Пунда А. М. надав довідку про доходи за 2022 рік.

Апеляційний господарський суд ухвалою відмовив у задоволенні клопотання Пунди А. М. про звільнення від сплати судового збору, апеляційну скаргу залишив без руху та встановив скаржнику десятиденний строк з дня вручення цієї ухвали для усунення недоліків апеляційної скарги, а саме надання суду доказів сплати судового збору.

Апеляційний суд вказав, що встановлений статтею 8 Закону України від 08 липня 2011 року № 3674-VI «Про судовий збір» (далі – Закон України «Про судовий збір») перелік умов для звільнення, зменшення розміру, відстрочення чи розстрочення сплати судового збору є вичерпним та поширюється лише на фізичних осіб – позивачів, тоді як Пунда А. М. є відповідачем.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Статтею 8 Закону України «Про судовий збір» передбачено, що враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за умов, зокрема, якщо розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача – фізичної особи за попередній календарний рік.

Аналізуючи можливість застосування пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» до відповідачів – фізичних осіб, Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на таке.

Відповідно до абзацу другої частини першої статті 3 Закону України «Про судовий збір» судовий збір справляється, зокрема, за подання до суду апеляційної і касаційної скарги на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України.

Отже, за загальним правилом судовий збір за подання апеляційних та касаційних скарг сплачується будь-якою особою, яка подає відповідну скаргу. Тобто за загальним правилом особи, які подають апеляційну та касаційну скарги (як позивачі, так і відповідачі), мають рівні обов'язки щодо сплати судового збору за подання таких скарг.

Також Велика Палата Верховного Суду наголошує, що пунктами 2, 8, 9 частини третьої статті 2 ГПК України передбачено, що основними засадами (принципами) господарського судочинства є, зокрема, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках.

Аналізуючи положення пунктів 1 та 2 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір», Велика Палата Верховного Суду зазначила, що встановлений статтею 8 Закону України «Про судовий збір» перелік умов, за яких особа може бути звільнена від сплати судового збору, також є вичерпним.

У цій справі Пунда А. М., заявляючи клопотання про звільнення від сплати судового збору, стверджує, що судовий збір за подання такої скарги є надвеликим (перевищує 5 відсотків розміру його річного доходу за попередній календарний рік). У касаційній скарзі відповідач зазначає, що на підтвердження цієї обставини до апеляційної скарги ним було долучено докази.

Апеляційний господарський суд не надав жодної оцінки наведеним вище доказам, натомість відмовив Пунді А. М. у задоволенні клопотання про звільнення від сплати судового збору з тієї підстави, що положення пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» поширюються виключно на позивачів – фізичних осіб.

Велика Палата Верховного Суду наголошує, що відмова Пунді А. М. у звільненні від сплати судового збору за подання апеляційної скарги виключно з тієї підстави, що Пунда А. М. є відповідачем у цій справі, без дослідження доказів, наданих відповідачем на підтвердження неможливості сплати ним судового збору, завдає шкоди самій суті права Пунди А. М. на доступ до суду. Така відмова фактично позбавила Пунду А. М. права на справедливий суд.

При цьому немає жодного розумного пояснення, чому фізична особа – відповідач, оскаржуючи судові рішення в апеляційному або касаційному порядку, не може бути звільнена від сплати судового збору за умови, коли розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу відповідача – фізичної особи за попередній календарний рік, у той час як позивач за таких самих умов може бути звільнений від сплати судового збору як при поданні позовної заяви, так і при подальшому оскарженні судових рішень в апеляційному та касаційному порядку.

Незастосування до фізичної особи положень пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» з тих підстав, що така особа є відповідачем, може порушити право особи на справедливий суд (стаття 6 Конвенції). Зазначене також не відповідає ряду конституційних засад та основних засад господарського процесу: принципам рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення (пункти 1, 8 частини другої статті 129 Конституції України); рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках (пункти 2, 8, 9 частини третьої статті 2 ГПК України).

Отже, положення пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» можуть бути застосовані до відповідача - фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної зазначеною нормою.

Відмова у звільненні від сплати судового збору з тих підстав, що така особа є відповідачем, без дослідження судом доказів, якими відповідач обґрунтовує наявність підстав для застосування пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір», завдає шкоди самій суті права відповідача на доступ до суду.

З огляду на наведене Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про необхідність скасування оскаржуваної ухвали Північно-західного апеляційного господарського суду.

Натомість Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в постанові від 25 березня 2021 року у справі № 912/3514/20 зауважив, що умови, визначені в пунктах 1 та 2 частини першої статті 8 вказаного Закону, можуть застосовуватися лише до позивачів - фізичних осіб, котрі перебувають у такому фінансовому стані, що розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру їх річного доходу.

З огляду на викладене в мотивувальній частині цієї постанови Велика Палата Верховного Суду відступає від вказаного вище висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду та ще раз наголошує, що положення пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» можуть бути застосовані до відповідача – фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної зазначеною нормою.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 29 листопада 2023 року у справі № 906/308/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598835>

ВП ВС відступила від правового висновку ОП КГС ВС та КЦС ВС щодо правової природи виділу, визначивши, що виділ є видом реорганізації, який не має наслідком припинення юридичної особи, яка реорганізується, оскільки остання залишається суб'єктом права, однак зі зменшеним обсягом майна, прав та/або обов'язків.

Передача орендарем за договором оренди земельної ділянки державної та комунальної власності права оренди такої земельної ділянки реорганізованій внаслідок виділу з нього юридичній особі за розподільчим балансом є відчуженням цього права, що суперечить забороні, передбаченій частиною першою статті 8-1 Закону України «Про оренду землі», а тому є підставою для дострокового розірвання договору оренди земельної ділянки.

В такому випадку власник може заявити негативний позов, тобто просити суд усунути перешкоди в користуванні та розпорядженні відповідним об'єктом, зокрема шляхом повернення останнього (стаття 391 ЦК України, частина друга статті 152 ЗК України)

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційні скарги Сільськогосподарського виробничого кооперативу «Нива» і ТОВ «Щедра Нива Шепетин» на постанову Північно-західного апеляційного господарського суду від 17 січня 2023 року у справі за позовом керівника Дубенської місцевої прокуратури в інтересах держави в особі Рівненської обласної державної адміністрації до СВК «Нива» та ТОВ «Щедра Нива Шепетин», треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача: Дубенська районна державна адміністрація і Смизька селищна рада, про розірвання договору оренди та витребування земельної ділянки, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

18 лютого 2004 року РДА (орендодавець) та Кооператив (орендар) уклали договір оренди земельної ділянки, яка знаходиться на території Шепетинської сільської ради Дубенського району Рівненської області та належить до земель запасу (лісового фонду) цієї сільської ради.

Земельна ділянка передається в оренду з метою лісгосподарського виробництва для ведення лісового господарства (пункт 2.1 договору оренди).

Договір укладається на термін 50 (п'ятдесят) років починаючи з дати його реєстрації (пункт 2.2 договору оренди).

У пункті 3.2 договору оренди сторони погодили, зокрема, що орендар має право за згодою орендодавця передати у володіння і користування орендовану земельну ділянку або її частину іншій особі (суборенду) у випадках та на умовах, передбачених законом.

Договір не передбачає такої підстави для зміни його умов або припинення, як реорганізація юридичної особи – орендаря.

06 серпня 2018 року загальні збори учасників Кооперативу вирішили виділити з нього нову юридичну особу у формі товариства з обмеженою відповідальністю (Товариство) у три етапи відповідно до запропонованих дій, рішень та процедур, а також затвердили Положення про комісію з виділу.

09 жовтня 2018 року загальні збори учасників Кооперативу вирішили затвердити розподільчий баланс Кооперативу станом на цю дату та визначили, що Товариство є правонаступником Кооперативу щодо частини майна, прав та обов'язків Кооперативу згідно з Розподільчим балансом.

За Розподільчим балансом Товариство є правонаступником майнових прав та обов'язків за Розподільчим балансом, а також прав та обов'язків орендаря за договором від 18 лютого 2004 року (з усіма додатками та додатковими угодами тощо). Зобов'язання по виплаті орендної плати за попередні періоди (з моменту їх виникнення по дату підписання Розподільчого балансу) перед орендодавцем, зазначеним в абзаці першому пункту 1 Розподільчого балансу, несе Кооператив (у частині задекларованих сум станом на дату підписання Розподільчого балансу).

З жовтня 2018 року після державної реєстрації Товариства воно, а не Кооператив, користується земельною ділянкою відповідно до її цільового призначення та виконує всі обов'язки орендаря, передбачені договором оренди.

Звертаючись з позовом, прокурор зазначав, що Кооператив без згоди орендодавця та з порушенням Закону України від 06 жовтня 1998 року № 161-XIV «Про оренду землі» (далі – Закон № 161-XIV) і умов договору за розподільчим балансом передав право оренди земельної ділянки іншій юридичній особі (Товариству), яка створена шляхом виділу з Кооперативу. Ця обставина є підставою для дострокового розірвання зазначеного договору та витребування в Товариства земельної ділянки. Прокурор доводив, що відповідно до статей 104, 109 ЦК виділ Товариства з Кооперативу не є реорганізацією останнього, а відтак правонаступництво Товариства у правовідносинах з оренди земельної ділянки не виникло.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Згідно із частиною першою статті 104 ЦК юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників.

Норма статті 104 ЦК не встановлює вичерпного переліку видів реорганізації юридичної особи, а визначає ті її (реорганізації) види, внаслідок яких юридична особа припиняється. На це вказує й сам заголовок статті 104 ЦК «Припинення юридичної особи».

На користь такого висновку свідчить також та обставина, що нормами інших нормативно-правових актів виділ (виділення) визначається як різновид реорганізації юридичної особи, поряд із злиттям, приєднанням, поділом,

перетворенням. Принагідно слід зазначити, що це стосується як нормативно-правових актів, які прийняті раніше ЦК (до прикладу, Кодекс законів про працю України (частина шоста статті 36), Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 року № 2121-III (стаття 2)), так і тих, які прийняті пізніше ЦК (зокрема, Податковий кодекс України (затверджено Законом України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI, підпункт 98.1.4 пункту 98.1 статті 98) <...>).

Виділення як вид реорганізації передбачено і частиною першою статті 28 Закону України від 10 липня 2003 року № 1087-IV «Про кооперацію» (далі – Закон № 1087-IV), згідно з якою реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) кооперативу відбувається за рішенням загальних зборів членів кооперативу у порядку, визначеному законодавством та статутом кооперативу.

Відповідно до частини першої статті 109 ЦК виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб.

Юридична особа, що утворилася внаслідок виділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, з якої був здійснений виділ, які згідно з розподільчим балансом не перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Юридична особа, з якої був здійснений виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які згідно з розподільчим балансом перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Якщо юридичних осіб, що утворилися внаслідок виділу, дві або більше, субсидіарну відповідальність вони несуть спільно з юридичною особою, з якої був здійснений виділ, солідарно.

Якщо після виділу неможливо точно встановити обов'язки особи за окремим зобов'язанням, що існувало у юридичної особи до виділу, юридична особа, з якої здійснено виділ, та юридичні особи, що були створені внаслідок виділу, несуть солідарну відповідальність перед кредитором за таким зобов'язанням (частини третя, четверта статті 109 ЦК).

Аналіз наведених норм свідчить, що для виділу притаманна характерна ознака реорганізації – перехід майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується, до її правонаступника. При цьому обсяг правонаступництва визначається тим майном, правами та обов'язками, які передаються за розподільчим балансом, тобто має місце парцелярне (часткове) правонаступництво.

Отже, виділ є видом реорганізації, який не має наслідком припинення юридичної особи, яка реорганізується, оскільки остання залишається суб'єктом права, однак зі зменшеним обсягом майна, прав та/або обов'язків.

Відтак суперечностей (колізії) між нормами частини першої статті 104 ЦК та частини першої статті 28 Закону № 1087-IV, щодо застосування яких до спірних правовідносин у цій справі слід зробити правовий висновок, немає: норма частини першої статті 104 ЦК визначає види реорганізації юридичної особи, за яких юридична особа припиняється, тоді як норма частини першої статті 28 Закону № 1087-IV установлює способи реорганізації кооперативу

безвідносно до збереження юридичною особою (кооперативом), що реорганізується, правового статусу.

Беручи до уваги наведене, Велика Палата Верховного Суду відступає від висновків об'єднаної палати КЦС ВС у постанові від 14 вересня 2020 року у справі № 291/1009/18 та висновків КГС ВС у постановах від 11 грудня 2019 року у справі № 904/2251/18, від 15 січня 2020 року у справі № 904/11903/16 та від 21 січня 2020 року у справі № 904/8538/16, що виділ не є способом реорганізації юридичної особи.

Договір оренди землі припиняється з підстав, які визначені у частині першій статті 31 Закону № 161-XIV, зокрема в разі ліквідації юридичної особи – орендаря, а також в інших випадках, передбачених законом.

Перехід права власності на орендовану земельну ділянку до іншої особи (у тому числі в порядку спадкування), реорганізація юридичної особи – орендаря не є підставою для зміни умов або припинення договору, якщо інше не передбачено договором оренди землі (частина четверта статті 32 Закону № 161 XIV).

Тож закон передбачає можливість заміни в договорі оренди землі як орендодавця, так і орендаря, що спрямовано на збереження попередніх існуючих орендних відносин, зокрема, при реорганізації орендаря. У цьому висновку Велика Палата Верховного Суду звертається *mutatis mutandis* до власних висновків, викладених у підпунктах 6.23, 6.25-6.27 постанови від 08 вересня 2020 року у справі № 920/418/19.

Водночас нормою частини першої статті 8-1 Закону № 161-XIV встановлено, що право на оренду земельної ділянки державної або комунальної власності не може бути відчужено її орендарем іншим особам, внесено до статутного капіталу, передано у заставу, крім передбачених частиною другою цієї статті випадків.

Установлені статтею 8-1 Закону № 161-XIV обмеження щодо розпорядження правом на оренду земельної ділянки корелюються з нормами земельного законодавства, якими визначено порядок розпорядження землями державної та комунальної власності.

У контексті спірних правовідносин, які стосуються відчуження орендарем виділеній з нього юридичній особі права оренди земельної ділянки державної власності, норми статті 8-1 Закону № 161-XIV (що встановлюють спеціальні обмеження для відчуження орендарем права оренди земельної ділянки державної чи комунальної власності) є спеціальними щодо загальної норми частини четвертої статті 32 цього Закону про те, що реорганізація юридичної особи – орендаря не є підставою для зміни умов або припинення договору.

Як уже було зазначено, під час виділу юридична особа, яка реорганізується, продовжує свою діяльність за зменшеного обсягу активів (майна, майнових прав) і пасивів (обов'язків).

Отже, внаслідок передачі Кооперативом Товариству права оренди земельної ділянки за розподільчим балансом (активу, що формує вступний

баланс) фактично відбулось відчуження цього права, тоді як нормою частини першої статті 8-1 Закону № 161-XIV прямо заборонено орендарю на власний розсуд здійснювати розпорядження правом оренди земельної ділянки державної власності. Суди першої та апеляційної інстанцій не установили обставин щодо передачі Кооперативом права оренди земельної ділянки Товариству на певний строк або інших обставин, які б виключали висновок, що внаслідок передачі цього права Товариству за розподільчим балансом мало місце його відчуження.

Абзацом третім частини другої статті 25 Закону № 161-XIV встановлено, що орендар земельної ділянки зобов'язаний виконувати встановлені щодо об'єкта оренди обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором оренди землі.

Таким законодавчо встановленим обмеженням щодо земельної ділянки державної власності є заборона на відчуження права її оренди відповідно до норми частини першої статті 8-1 Закону № 161-XIV. При цьому заборона встановлена безвідносно до способу, в який право оренди відчужується. Така заборона є чіткою, була доступною як для Кооперативу, так і для Товариства, а наслідки її порушення - передбачуваними для них, зокрема, з огляду на вимоги договору оренди землі, абзацу третього частини другої статті 25 та частини першої статті 32 Закону № 161-XIV.

Кооператив усупереч встановленій законом забороні відчужив Товариству право оренди земельної ділянки державної власності, тобто повівся недобросовісно як щодо орендодавця, так і щодо виконання імперативних вимог закону. Так само поведінка Товариства, яке не могло не знати про чітку законодавчу заборону на будь-яке відчуження права оренди, у тому числі на користь Товариства за розподільчим балансом, теж не є добросовісною. Кооператив не виконав свого обов'язку орендаря, встановленого нормою абзацу третього частини другої статті 25 Закону № 161-XIV, що, у свою чергу, є підставою для дострокового розірвання договору оренди землі відповідно до частини першої статті 32 цього ж Закону.

Статтею 32 Закону № 161-XIV визначено, що у разі припинення або розірвання договору оренди землі орендар зобов'язаний повернути орендодавцеві земельну ділянку на умовах, визначених договором. Орендар не має права утримувати земельну ділянку для задоволення своїх вимог до орендодавця.

У разі невиконання орендарем обов'язку щодо умов повернення орендодавцеві земельної ділянки орендар зобов'язаний відшкодувати орендодавцю завдані збитки.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що з жовтня 2018 року земельна ділянка лісогосподарського призначення площею 713,2 га, яка є предметом договору оренди, перебуває у фактичному користуванні ТОВ «Щедра Нива Шепетин». Згідно з відомостями з Державного реєстру речових прав

на нерухоме майно за ТОВ «Щедра Нива Шепетин» право оренди щодо цієї земельної ділянки не зареєстроване.

Позивач заявив вимогу витребувати у Товариства та повернути державі в особі ОДА земельну ділянку лісогосподарського призначення.

Державна реєстрація права оренди нерухомості, а тим більше надання її власником у користування (найм) без такої реєстрації чи самовільне зайняття відповідного майна не змінює його володільця. Ним залишається той, за ким зареєстроване право власності на об'єкт нерухомості. Державна реєстрація права оренди такого об'єкта, надання його в користування без вчинення відповідної реєстраційної дії чи зайняття без дозволу власника зумовлюють появу опосередкованого володіння та відповідного тимчасового володільця (орендаря, наймача, користувача), що не виводить власника з безпосереднього володіння цим майном.

Тому зайняття земельної ділянки фактичним користувачем треба розглядати як таке, що не є пов'язаним з позбавленням власника його володіння цим об'єктом. Такий власник, зберігаючи володіння його майном, може заявити негаторний позов, тобто просити суд усунути перешкоди в користуванні та розпорядженні відповідним об'єктом, зокрема шляхом повернення останнього (стаття 391 ЦК, частина друга статті 152 ЗК).

Ураховуючи встановлені обставини щодо наявності підстав для розірвання договору оренди та перебування спірної земельної ділянки у фактичному користуванні Товариства, належним способом захисту порушеного права власності держави буде повернення їй цієї ділянки. Як і розірвання договору оренди землі, таке повернення прямо передбачене законом, переслідує легітимну мету контролю за користуванням відповідним майном згідно із загальними інтересами і є пропорційним цій меті, оскільки у такий спосіб орендодавець може відновити його право власності, порушене недобросовісними, такими, що прямо суперечили законодавчим обмеженням на відчуження права оренди земельної ділянки державної власності, діями орендаря та виділеного з нього Товариства.

Підсумовуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду висноує, що позов Прокурора слід задовольнити частково: розірвати договір оренди землі та повернути державі в особі ОДА земельну ділянку лісогосподарського призначення площею 713,2 га.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 15 листопада 2023 року у справі № 918/119/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598840>

Умови договору, якими скасовується чи обмежується відповідальність постачальника за умисне порушення зобов'язання, є нікчемними на підставі частини третьої статті 614 ЦК України.

Передбачений частиною третьою статті 216 ГК України принцип неприпустимості застереження у господарському договорі щодо виключення

або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції поширює дію на ширше коло відносин, і стосується як виробників продукції, так і її продавців.

Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту продукції» не поширюється на відносини з відшкодування збитків, завданих постачальником внаслідок порушення умов договору поставки (стаття 623 ЦК України) щодо параметрів якості та продуктивності товару.

У господарських відносинах позовна давність за вимогами щодо виявлення прихованих недоліків товару, на який встановлений гарантійний строк, становить один рік (стаття 681 ЦК України), а за позовами щодо виявлення явних недоліків таких товарів – шість місяців (частина восьма статті 269 ГК України)

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ТОВ «Потоки» до ТОВ «Бюлер Сервіс» про стягнення заборгованості та визнання недійсними окремих пунктів договору та за зустрічним позовом ТОВ «Бюлер Сервіс» до ТОВ «Потоки» про стягнення заборгованості за касаційною скаргою ТОВ «Бюлер Сервіс» на рішення Господарського суду міста Києва від 2 листопада 2021 року, додаткове рішення цього суду від 22 листопада 2021 року та постанову Північного апеляційного господарського суду від 24 травня 2022 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ «Потоки» уклало із ТОВ «Бюлер Сервіс» договір поставки від 17 березня 2017 року, предметом якого є поставка комплексу обладнання для обробки насіння соняшника, якість якого має відповідати технічним умовам країни заводу-виробника і підтверджуватися сертифікатом якості.

12 грудня 2017 року сторони уклали договір, згідно з яким постачальник зобов'язався надати покупцю послуги з консультування та авторського нагляду під час монтажних і пусконаладжувальних робіт.

З 5 жовтня 2017 року до 25 травня 2018 року ТОВ «Бюлер Сервіс» поставило покупцю необхідне обладнання, передбачене у додатках № 1 і 2 до договору, а також здійснило авторський нагляд за монтажними та пусконаладжувальними роботами.

4 червня 2019 року покупець у листі повідомив постачальника про залучення експерта Дніпропетровської ТПП для проведення експертизи обладнання, передбаченої пунктом 6.14 договору поставки. Відповідний висновок експерт Дніпропетровської ТПП підготував 30 вересня 2019 року, в якому встановив відхилення обладнання від гарантованих параметрів.

Оскільки постачальник не усунув недоліки поставленого ним за договором поставки обладнання згідно з домовленістю із покупцем, останній був змушений встановити додаткове обладнання, а також домовитися про поставку обладнання збільшеної потужності. Це змусило його провести реконструкцію приміщення та збільшити площу для розміщення виробничої лінії.

У зв'язку з цим ТОВ «Потоки» (покупець) звернувся до суду з позовною заявою, у якій просив визнати недійсними пункти 6.7 і 7.3 від 17 березня

2017 року, які обмежують відповідальність постачальника за його зобов'язаннями, а також відшкодувати збитки, завдані неналежним виконанням договору поставки, а саме: витрати додаткове придбання обладнання, на його встановлення, на реконструкцію виробничого приміщення, за час простою виробництва, на проведення експертних досліджень, а також стягнути штраф, передбачений договором.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Покупець звернувся до суду з вимогою про визнання недійсними пунктів 6.7 і 7.3 договору поставки як таких, що суперечать приписам частини третьої статті 216 ГК України та частини третьої статті 509 ЦК України. Суд першої інстанції вважав, що ці пункти не порушують імперативні приписи законодавства, зокрема частини третьої статті 216 ГК України (про неприпустимість застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції). Апеляційний суд виснував, що ці пункти договору суперечать статтям 6 і 627 ЦК України «щодо обмежень принципу свободи договору», статтям 216, 217, 224 і 225 ГК України стосовно обмеження відшкодування збитків, завданих винною стороною добросовісної стороні, а також принципам справедливості, добросовісності та розумності. Вважав помилковим твердження постачальника про те, що у договорі поставки сторони передбачили виключну неустойку.

Постачальник у касаційній скарзі стверджував, зокрема, що апеляційний суд не дослідив докази відсутності у нього статусу виробника обладнання. Вважав, що заборону на обмеження відповідальності виробника (продавця), передбачену частиною третьою статті 216 ГК України, слід застосовувати тільки до виробника продукції у контексті Закону України «Про відповідальність за шкodu, завдану внаслідок дефекту продукції» (далі - Закон № 3390-VI).

Велика Палата Верховного Суду не погоджується з цими доводами постачальника. Вважає, що передбачений частиною третьою статті 216 ГК України принцип неприпустимості застереження у господарському договорі щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції не слід тлумачити виключно у зв'язку з приписами Закону № 3390-VI. Зазначений принцип поширює дію на ширше коло відносин, ніж те, яке регулює цей Закон, і стосується як виробників продукції, так і її продавців, про що прямо вказано в абзаці четвертому частини третьої статті 216 ГК України.

Правочин, яким скасовується чи обмежується відповідальність за умисне порушення зобов'язання, є нікчемним (частина третя статті 614 ЦК України).

Суди першої й апеляційної інстанцій дослідили умови договору поставки, згідно з якими сторони не відповідають одна перед одною за простій виробництва, зупинку підприємства, втрачений прибуток, упущені в договорі переваги, чи якісь фінансові або економічні втрати, побічні збитки, незалежно від правових підстав (пункт 6.7 договору поставки).

Будь-які претензії покупця незалежно від правових підстав обмежуються 5 % загальної договірної вартості за виключенням претензій і вимог покупця

до постачальника, що стосуються повернення вартості непоставленого товару та умов, викладених у пункті 8 договору поставки (пункт 7.3 цього договору).

Ураховуючи те, що постачальник не довів вжиття всіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання за договором поставки (абзац другий частини першої статті 614 ЦК України) і поставив товар, який не відповідав певним технічним параметрам (показникам якості та продуктивності лінії підготовки насіння соняшника), апеляційний суд помилково виснував про необхідність задоволення вимоги про визнання пунктів 6.7 (у частині, яка обмежує відповідальність постачальника за умисне порушення зобов'язання) і 7.3 договору поставки недійсними. Положення цих пунктів, які обмежують відповідальність постачальника, є нікчемними на підставі частини третьої статті 614 ЦК України.

Велика Палата Верховного Суду вважає безпідставним твердження постачальника про те, що припис абзацу четвертого частини третьої статті 216 ГК України слід застосовувати тільки до виробника продукції, а не її продавця, та лише у взаємозв'язку із приписами Закону № 3390-VI.

Сфера дії Закону № 3390-VI обмежена відносинами щодо відповідальності за шкоду, завдану потерпілому внаслідок дефекту в продукції, яка введена в обіг в Україні (частина перша статті 2 цього Закону).

Отже, Закон № 3390-VI не поширюється на відносини з відшкодування збитків, завданих не внаслідок дефекту у продукції, що не відповідає рівню безпеки, на яку споживач або користувач має право розраховувати. З огляду на вказане, оскільки покупець просить відшкодувати збитки, завдані постачальником внаслідок порушення умов договору поставки (стаття 623 ЦК України) щодо параметрів якості та продуктивності товару, а не завданих дефектом у продукції, що не відповідає рівню безпеки, на яку споживач або користувач має право розраховувати, доводи постачальника про застосування приписів Закону № 3390-VI є необґрунтованими.

Постачальник подав заяву про застосування наслідків спливу позовної давності до вимог про визнання пунктів 6.7 і 7.3 договору поставки недійсними, стягнення штрафу за порушення умов цього договору та відшкодування збитків, завданих недоліками проданого товару, на який встановлено гарантійний строк.

Велика Палата Верховного Суду з доводами постачальника про сплив позовної давності не погоджується.

Позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) (пункт 1 частини першої статті 258 ЦК України) й у зв'язку з недоліками проданого товару (стаття 681 цього Кодексу) (пункт 4 частини першої статті 258 ЦК України).

Якщо на товар встановлено гарантійний строк, покупець має право пред'явити вимогу у зв'язку з недоліками товару, які були виявлені протягом цього строку (частина третя статті 680 ЦК України).

До вимог у зв'язку з недоліками проданого товару застосовується позовна давність в один рік, яка обчислюється від дня виявлення недоліків у межах

строків, встановлених статтею 680 цього Кодексу, а якщо на товар встановлено гарантійний строк (строк придатності), - від дня виявлення недоліків у межах гарантійного строку (строку придатності) (стаття 681 ЦК України).

Позови, що випливають з поставки товарів неналежної якості, можуть бути пред'явлені протягом шести місяців з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів (частина восьма статті 269 ГК України).

За вимогою про визнання недійсними окремих пунктів договору поставки Велика Палата Верховного Суду скасувала постанову апеляційного суду та залишила в силі рішення суду першої інстанції про відмову у задоволенні цієї вимоги, виклавши щодо останньої його мотивувальну частину у редакції своєї постанови. Тому до зазначеної вимоги норми про позовну давність незастосовні.

Велика Палата Верховного Суду вважає правильним висновок судів попередніх інстанцій про застосування спеціальної позовної давності в один рік (пункт 1 частини другої статті 258 ЦК України) до вимоги про стягнення штрафу. Однак щодо застосування позовної давності до вимог покупця про відшкодування збитків зауважує, що у господарських відносинах позовна давність за вимогами щодо виявлення прихованих недоліків товару, на який встановлений гарантійний строк, становить один рік (стаття 681 ЦК України), а за позовами щодо виявлення явних недоліків таких товарів – шість місяців (частина восьма статті 269 ГК України).

Суди першої й апеляційної інстанцій встановили, що недоліки продуктивності лінії підготовки насіння соняшника були виявлені під час її використання, тобто не були явними. Тому до вимог покупця про відшкодування збитків за договором поставки у разі наявності підстав для їх задоволення слід застосовувати позовну давність, передбачену статтею 681 ЦК України.

Початок відліку позовної давності щодо стягнення збитків і штрафу, як правильно виснував апеляційний суд, слід розпочати з 1 жовтня 2019 року, тобто з наступного дня після складення висновку експерта Дніпропетровської ТПП від 30 вересня 2019 року, передбаченого пунктом 6.14 договору поставки.

Отже, спеціальна позовна давність в один рік, передбачена статтею 681 ЦК України для вимог щодо виявлення у господарських відносинах прихованих недоліків товару, на який встановлений гарантійний строк, та передбачена пунктом 1 частини другої статті 258 ЦК України для вимоги про стягнення штрафу мала би спливати 1 жовтня 2020 року. Однак з 2 квітня 2020 року набрав чинності Закон № 540-ІХ, згідно з яким під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені, зокрема, статтями 258, 681 ЦК України продовжуються на строк його дії. Тому позовна давність за вказаними вимогами покупця, заявленими 24 листопада 2020 року, не спливла.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 06 вересня 2023 року у справі № 910/18489/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904857>

Якщо після постановлення судом ухвали про залишення апеляційної скарги без руху та надання скаржнику строку на усунення її недоліків, а саме подання доказів сплати судового збору, скаржник звернувся до суду з клопотанням про звільнення його від сплати судового збору, суд може залишити таке клопотання без розгляду з підстав пропущення строку його подання або за заявою скаржника поновити цей строк і розглянути клопотання по суті.

У разі залишення судом клопотання про звільнення скаржника від сплати судового збору без розгляду або відмови в задоволенні такого клопотання суд постановляє ухвалу, яку направляє скаржнику. Отримавши її, скаржник повинен виконати ухвалу суду про залишення апеляційної скарги без руху, а саме подати суду докази сплати судового збору. Якщо скаржник не встигає цього зробити до закінчення строку, наданого судом або встановленого законом на усунення недоліків, він може звернутися до суду із заявою про продовження або поновлення вказаного строку

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ФОП Іванцової М.В. до ТОВ «Тіоніт Груп» про визнання договору недійсним за касаційною скаргою ФОП Іванцової М.В. на ухвалу Північного апеляційного господарського суду від 01 травня 2023 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У жовтні 2022 року ФОП Іванцова М. В. звернулась до господарського суду з позовом до ТОВ «Тіоніт Груп» про визнання недійсним договору оренди нежитлового приміщення. Разом із позовною заявою позивачка заявила клопотання про звільнення від сплати судового збору або його зменшення, посилаючись на те, що її доходу недостатньо для утримання родини та сплати судового збору в такій значній сумі. На підтвердження цього позивачка надала довідку з Державної податкової служби України.

Ухвалою від 09 листопада 2022 року Господарський суд міста Києва звільнив Іванцову М. В. від сплати судового збору на підставі пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» та відкрив провадження у справі.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 13 березня 2023 року в задоволенні позовних вимог Іванцової М. В. відмовлено повністю. Додатковим рішенням від 21 березня 2023 року стягнуто з позивачки на користь відповідача 37 313,72 грн витрат на професійну правничу допомогу.

Позивачка звернулась до Північного апеляційного господарського суду з апеляційною скаргою на зазначене рішення суду першої інстанції від 13 березня 2023 року, в якій просила скасувати його та ухвалити нове рішення про задоволення позовних вимог.

Ухвалою Північного апеляційного господарського суду від 17 квітня 2023 року апеляційну скаргу ФОП Іванцової М. В. залишено без руху, оскільки скаргниця не надала доказів сплати судового збору у встановленому законом порядку та розмірі, а також доказів направлення відповідачу копії скарги і доданих до неї документів листом з описом вкладення. Позивачці надано строк для усунення недоліків апеляційної скарги – 10 днів з дня вручення цієї ухвали.

24 квітня 2023 року до суду апеляційної інстанції від скаргниці надійшла заява про усунення недоліків апеляційної скарги, в тексті якої викладено клопотання про звільнення її від сплати судового збору за подання цієї апеляційної скарги. Зокрема, позивачка вказала, що має скрутне матеріальне становище, що підтверджується довідками з Пенсійного фонду України за формою ОК-5 та з Державної податкової служби України, а тому її доходу недостатньо для утримування родини і сплати судового збору.

Ухвалою від 01 травня 2023 року Північний апеляційний господарський суд відмовив у задоволенні заяви ФОП Іванцової М. В. про звільнення від сплати судового збору та повернув її апеляційну скаргу без розгляду.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Відповідно до пункту 1 частини першої, частини другої статті 8 Закону України «Про судовий збір» враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за таких умов: розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача - фізичної особи за попередній календарний рік. Суд може зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати на підставі, зазначеній у частині першій цієї статті.

З наведених норм права вбачається, що за подання до суду апеляційної скарги на судові рішення скаргник повинен сплатити судовий збір. Проте суд за клопотанням такого скаргника може звільнити його від сплати судового збору в разі, якщо розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу цього скаргника.

Якщо апеляційна скарга залишається судом без руху, то скаргнику надається строк для усунення її недоліків. Цей строк встановлюється судом, проте не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху.

Отже, строк для усунення недоліків апеляційної скарги до десяти днів є строком, що встановлюється судом, відповідно може бути продовжений судом за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду. Разом із тим строк для усунення недоліків апеляційної скарги понад десять днів є строком, встановленим законом, відповідно може бути поновлений судом за заявою учасника, якщо суд визнає причини його пропуску поважними. Строк, встановлений законом, не може бути поновлений судом з власної ініціативи.

У разі коли після постановлення судом ухвали про залишення апеляційної скарги без руху та надання скаргнику строку на усунення її недоліків, а саме

подання доказів сплати судового збору, скаржник звернувся до суду з клопотанням про звільнення його від сплати судового збору, суд може залишити таке клопотання без розгляду з підстав пропущення строку його подання або за заявою скаржника поновити цей строк та розглянути клопотання по суті.

У випадку залишення судом клопотання про звільнення скаржника від сплати судового збору без розгляду або відмови в задоволенні такого клопотання суд постановляє ухвалу, яку направляє скаржнику.

Отримавши її, скаржник повинен виконати ухвалу суду про залишення апеляційної скарги без руху, а саме подати суду докази сплати судового збору. У випадку якщо скаржник не встигає цього зробити до закінчення строку, наданого судом або встановленого законом на усунення недоліків, він може звернутись до суду із заявою, відповідно, про продовження або поновлення зазначеного строку.

Для цього перед постановленням ухвали про повернення апеляційної скарги з підстави неусунення скаржником її недоліків суд має переконатись, що скаржник отримав ухвалу про залишення без розгляду або відмову в задоволенні його клопотання про звільнення від сплати судового збору та має розумний строк для сплати судового збору і подання заяви про продовження або поновлення строку на усунення недоліків разом з доказами сплати судового збору. Відповідно до частини шостої статті 260 ГПК України такий строк не повинен перевищувати п'яти днів з дня закінчення строку на усунення недоліків.

В даній справі апеляційний суд одночасно постановив ухвалу про відмову позивачці в задоволенні заяви про звільнення від сплати судового збору та повернення апеляційної скарги. Внаслідок цього позивачка була позбавлена можливості дізнатись про те, що їй відмовили у задоволенні заяви про звільнення від сплати судового збору, та відповідно не змогла сплатити судовий збір і усунути недоліки апеляційної скарги.

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що апеляційний суд отримав заяву позивачки про звільнення від сплати судового збору 24 квітня 2023 року, коли до кінця строку на усунення недоліків залишалось чотири дні. Якщо б позивачка дізналась про відмову їй у задоволенні заяви про звільнення від сплати судового збору раніше 01 травня 2023 року, в неї була б можливість сплатити судовий збір та подати суду відповідні докази в межах установленого строку або клопотати про його поновлення.

Також Велика Палата Верховного Суду враховує, що місцевий суд звільнив позивачку від сплати судового збору на підставі того ж доказу, який був нею наданий до заяви про звільнення від сплати судового збору в апеляційному провадженні. Оскільки місцевий суд визнав цей доказ достатнім для звільнення позивачки від сплати судового збору, вона могла очікувати, що цього доказу буде достатньо і для апеляційного суду.

Отже, Велика Палата Верховного Суду вважає, що апеляційний суд, прийнявши рішення про відмову у звільненні позивачки від сплати судового

збору, мав постановити відповідну ухвалу, направити її позивачці та переконатись, що вона отримала цю ухвалу і має розумний строк для сплати судового збору та подання заяви про продовження або поновлення строку на усунення недоліків разом з доказами сплати судового збору. Відповідно до частини шостої статті 260 ГПК України такий строк не повинен перевищувати п'яти днів з дня закінчення строку на усунення недоліків.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 18 жовтня 2023 року у справі № 910/10939/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685580>

2.2. Цивільна юрисдикція

ВП ВС відступила від правового висновку КАС ВС та КЦС ВС щодо порядку відшкодування витрат за проведення експертизи, визначивши, що відшкодування витрат за проведення експертизи не обмежується випадком її призначення та проведення після відкриття провадження у справі. Відтак сторона, на користь якої ухвалено рішення, має право на відшкодування витрат за експертизу, проведену до подання позову, якщо такі витрати пов'язані з розглядом справи, зокрема якщо судом враховано відповідний висновок експерта як доказ

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ у натурі житлового будинку з господарськими будівлями і спорудами, припинення частки у спільній власності за касаційною скаргою ОСОБА_2 на рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 27 лютого 2023 року, додаткове рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 19 квітня 2023 року та постанову Черкаського апеляційного суду від 20 червня 2023 року в частині, що стосується розподілу судових витрат, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Місцевий суд задовольнив позов особи про поділ у натурі житлового будинку з господарськими будівлями і спорудами, припинення частки у спільній власності. Адвокат позивача звернувся до суду із заявою про ухвалення додаткового рішення та просив суд стягнути на користь позивача понесені судові витрати на професійну правничу допомогу та витрати на проведення експертизи.

Додатковим рішенням місцевий суд задовольнив заяву адвоката позивача про ухвалення додаткового рішення і стягнув з відповідача витрати на професійну правничу допомогу та понесені судові витрати на проведення експертизи.

Відповідач на рішення і додаткове рішення суду першої інстанції подав апеляційну скаргу лише в частині розподілу судових витрат. Відповідач

послався, зокрема на те, що висновок експерта був замовлений позивачем до відкриття провадження у справі.

Апеляційний суд апеляційну скаргу адвоката відповідача залишив без задоволення, а рішення та додаткове рішення місцевого суду в частині розподілу судових витрат - без змін.

Відповідач подав касаційну скаргу на рішення судів попередніх інстанцій у частині розподілу судових витрат.

Зазначив, що суди попередніх інстанцій не врахували правових висновків, висловлених у постановах Верховного Суду, про те, що відшкодування витрат, пов'язаних з призначенням та проведенням експертизи як певної процесуальної дії, має відбуватися в межах виключно судового процесу, та залишив поза увагою факт зловживання процесуальними правами позивача та його адвоката, який представляв інтереси сторони за недійсним ордером.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

До витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать, зокрема, витрати, пов'язані із залученням експертів та проведенням експертизи (частина третя статті 133 ЦПК України).

Процесуальні питання розподілу судових витрат визначено статтею 141 ЦПК України.

Відповідно до статті 134 ЦПК України передбачено обов'язок сторін попередньо визначити суми судових витрат. Зокрема, разом з першою заявою по суті спору кожна сторона подає до суду попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які вона понесла і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи (частина перша цієї статті).

У разі неподання стороною попереднього розрахунку суми судових витрат суд може відмовити їй у відшкодуванні відповідних судових витрат, за винятком суми сплаченого нею судового збору (частина друга цієї статті).

Суд може попередньо визначити суму судових витрат (крім витрат на професійну правничу допомогу), пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією. Така попередньо визначена судом сума не обмежує суд при остаточному визначенні суми судових витрат, які підлягають розподілу між сторонами за результатами розгляду справи (частина четверта цієї статті відповідно).

Частинами другою, третьою статті 102 ЦПК України передбачено, що предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань. Предметом висновку експерта не можуть бути питання права. Висновок експерта може бути підготовлений на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи.

Згідно із частинами першою, п'ятою - сьомою статті 106 ЦПК України учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення. У висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для

подання до суду та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок.

Частина перша статті 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає, що судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з екпертом чи експертною установою - якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб (частина перша статті 71 цього Закону).

Системний аналіз наведених положень процесуального законодавства дозволяє констатувати таке: (1) витрати, пов'язані із залученням експертів та проведенням експертизи, належать до судових витрат; (2) висновок експерта може бути підготовлений як на підставі ухвали суду про призначення експертизи, так і на замовлення учасника справи; (3) у разі подання учасником справи до суду висновку експерта, складеного на його замовлення, у такому висновку має бути зазначено, що його підготовлено для подання до суду та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок. При цьому інша сторона може подати до суду заяву про наявність підстав для відводу експерта, який підготував висновок на замовлення іншої особи, і в разі, якщо суд визнає наявність таких підстав, зазначений висновок не приймається судом до розгляду; (4) при вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує не те, коли замовлено експертизу та отримано висновок експерта – до чи після звернення позивача до суду із позовом, а те, чи пов'язані безпосередньо ці витрати з розглядом справи.

Відшкодування витрат за проведення експертизи не обмежується випадком її призначення та проведення після відкриття провадження у справі. Відтак сторона, на користь якої ухвалено рішення, має право на відшкодування витрат за експертизу, проведену до подання позову, якщо такі витрати пов'язані з розглядом справи, зокрема якщо судом враховано відповідний висновок експерта як доказ.

Відмова у відшкодуванні судових витрат за проведення експертизи стороні, на користь якої ухвалене судове рішення (особливо, якщо суд врахував відповідний висновок експерта як доказ), не відповідає вимогам розумності та правової визначеності, «підриває» конструкцію забезпечення передбачуваності застосування процесуальних норм, а тому не є такою, що відповідає верховенству права.

Зі справи відомо, що у зв'язку з розглядом справи № 712/4126/22 ОСОБА_1 оплатив проведення комплексної судової оціночно-будівельної та будівельно-технічної експертизи від 23 червня 2022 року у розмірі 21 142,24 грн, що підтверджується платіжним дорученням та актом здачі-приймання висновку експерта від 26 червня 2022 року та проведення додаткової будівельно-технічної експертизи від 12 грудня 2022 року у розмірі 3 020,32 грн, що підтверджується

платіжним дорученням та актом здачі-приймання висновку експерта від 12 грудня 2022 року.

Місцевий суд врахував зазначені висновки експертизи як доказ під час розгляду справи та ухвалення судового рішення.

Велика Палата Верховного Суду погодилася з висновком судів попередніх інстанцій про те, що витрати, здійснені ОСОБА_1 за проведення комплексної судової оціночно-будівельної, будівельно-технічної експертизи та додаткової будівельно-технічної експертизи, є обґрунтованими, безпосередньо пов'язані із розглядом справи та підлягають відшкодуванню.

Постанови Верховного Суду: у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 грудня 2020 року у справі № 824/647/19-а, у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 липня 2021 року у справі № 640/19089/20, у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 липня 2022 року у справі № 524/710/21, у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 31 травня 2023 року у справі № 914/3881/21 містять висновок про те, що для відшкодування витрат, пов'язаних з призначенням та проведенням експертизи як певної процесуальної дії, призначення та проведення експертизи має відбуватися в межах виключно судового процесу, оскільки статус учасника справи, зокрема сторони у справі, особа набуває після звернення до суду з позовом та відкриття провадження у справі.

Велика Палата Верховного Суду зауважує, задля забезпечення єдності судової практики щодо вирішення питання можливості відшкодування сторони, на користь якої ухвалено судове рішення, витрат на складення висновку експерта, виготовленого та отриманого на замовлення сторони у справі до відкриття провадження в такій справі, необхідно відступити від таких висновків.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 22 листопада 2023 року у справі № 712/4126/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115546317>

ВП ВС відступила шляхом конкретизації від власного правового висновку щодо порядку стягнення коштів за банківським вкладом з банку, у якому запроваджена тимчасова адміністрація, визначивши, що вкладник, у якого виник спір із банком стосовно повернення коштів за договором банківського вкладу, строк якого закінчився до запровадження у банку тимчасової адміністрації, може звернутися до суду з позовом про стягнення з банку заборгованості за договором банківського вкладу та за порушення його умов.

Запровадження в банку тимчасової адміністрації та початок процедури його ліквідації не перешкоджають можливості задовольнити позов до такого банку про стягнення з нього боргу за договором банківського вкладу, пені, трьох процентів річних та інфляційних втрат, нарахованих до моменту запровадження

такої адміністрації за договором банківського вкладу, строк якого закінчився до її запровадження. Таке рішення суду є підставою для звернення вкладника за Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» до Фонду та/або його уповноваженої особи із заявою про включення вимог кредитора банку в межах гарантованої суми відшкодування коштів за вкладом до реєстру вкладників, а вимог на суму, що перевищують гарантоване Фондом відшкодування, - до реєстру акцептованих вимог кредиторів банку, які задовольняються з урахуванням черговості, встановленої статтею 52 Закону. Зазначене рішення суду про стягнення з неплатоспроможного банку коштів на таку черговість не впливає і не змінює її

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 до ПАТ «КБ "Фінансова Ініціатива"» в особі уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на ліквідацію публічного акціонерного товариства «КБ "Фінансова Ініціатива"» Караченцева А.Ю. (далі – банк, відповідач) за участю третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору, - Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд) про стягнення збитків і зобов'язання включити їх у реєстр акцептованих вимог кредиторів за касаційною скаргою позивача на рішення Печерського районного суду міста Києва від 9 березня 2021 року та постанову Київського апеляційного суду від 8 вересня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Позивач у 2014 році уклав із банком чотири договори банківського вкладу.

У січні 2015 року позивач звернувся із заявою до банку про повернення вкладів за договорами, банк у відповідях повідомляв, що вживає всіх необхідних заходів для невідкладного вирішення ситуації.

23 червня 2015 року виконавча дирекція Фонду прийняла рішення про запровадження тимчасової адміністрації у ПАТ «КБ "Фінансова ініціатива"» з 24 червня до 23 жовтня 2015 року включно та призначення на цей період уповноваженої особи Фонду на здійснення такої адміністрації.

7 серпня 2015 року та 24 лютого 2016 року Фонд виплатив позивачеві суму гарантованого відшкодування коштів за вкладами у розмірі 200 000,00 грн, що підтверджують виписки по рахунку.

21 травня 2019 року Правління НБУ прийняло рішення «Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію ПАТ «КБ "Фінансова ініціатива"».

22 травня 2019 року виконавча дирекція Фонду прийняла рішення № 1268 «Про початок процедури ліквідації ПАТ «КБ "Фінансова Ініціатива"» та делегування повноважень ліквідатора банку», згідно з яким розпочалася ліквідаційна процедура банку.

Через порушення банком обов'язку повернути кошти за договорами банківського вкладу позивач у січні 2017 року звернувся до суду. З урахуванням неодноразових змін просив, зокрема, стягнути з банку заборгованість, до якої включив пеню згідно з частиною п'ятою статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон № 1023-XII), три проценти річних та інфляційні

втрати згідно з частиною другою статті 625 ЦК України за період з моменту виникнення у банку обов'язку повернути кошти за договорами банківського вкладу до моменту запровадження тимчасової адміністрації; зобов'язати уповноважену особу Фонду включити суму збитків позивача у реєстр акцептованих вимог кредиторів для виплати у четверту чергу з коштів, одержаних під час ліквідації банку та продажу його майна.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Суди попередніх інстанцій відмовили у задоволенні вимог. Керувалися, зокрема, частиною п'ятою та пунктом 1 частини шостої статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі – Закон № 4452-VI). Вказали, що запровадження тимчасової адміністрації у банку унеможливорює стягнення коштів із банку в інший спосіб, аніж передбачає Закон № 4452-VI. Позивач із такою відмовою не погодився. Вважав, що Закон № 4452-VI забороняє нараховувати пеню, три проценти річних й інфляційні втрати після запровадження у банку тимчасової адміністрації, а не до цього. Велика Палата Верховного Суду погоджується з позивачем.

За загальним правилом під час тимчасової адміністрації не здійснюється, зокрема, задоволення вимог вкладників та інших кредиторів банку (пункт 1 частини п'ятої статті 36 Закону № 4452-VI). Але за змістом пункту 1 частини шостої цієї статті обмеження, встановлене пунктом 1 частини п'ятої статті 36 Закону № 4452-VI, не поширюється, зокрема, на зобов'язання банку щодо виплати коштів закладами вкладників за договорами, строк яких закінчився.

Запровадження в банку тимчасової адміністрації та початок процедури його ліквідації не забороняють задовольнити позов до такого банку про стягнення з нього коштів на користь вкладника у спорі щодо виконання зобов'язань за договором банківського вкладу, строк якого закінчився до введення в банку тимчасової адміністрації. Рішення суду про стягнення з неплатоспроможного банку заборгованості за договором банківського вкладу фактично підтверджує право вкладника на відповідну суму. А будь-які виплати мають здійснюватися у порядку, визначеному Законом № 4452-VI (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 9 лютого 2021 року у справі № 381/622/17).

Беручи до уваги вказаний висновок, Велика Палата Верховного Суду вважає, що за змістом пункту 1 частини п'ятої та пункту 1 частини шостої статті 36 Закону № 4452-VI суд може задовольнити вимоги про стягнення пені згідно з частиною п'ятою статті 10 Закону № 1023-XII, а також трьох процентів річних й інфляційних втрат згідно з частиною другою статті 625 ЦК України, нарахованих за період до запровадження тимчасової адміністрації у банку, якщо строк договору банківського вкладу закінчився до її запровадження.

Порядок задоволення вимог кредиторів банку після прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку врегульований Розділом VIII Закону № 4452-VI.

Фонд безпосередньо або шляхом делегування повноважень уповноваженій особі Фонду з дня початку процедури ліквідації банку складає реєстр акцептованих вимог кредиторів (вносить зміни до нього) та здійснює заходи щодо задоволення вимог кредиторів (пункт 3 частини першої статті 48 Закону № 4452-VI).

Кошти, одержані в результаті ліквідації та продажу майна (активів) банку, інвестування тимчасово вільних коштів банку в державні цінні папери, спрямовуються Фондом на задоволення вимог кредиторів за умови достатності коштів для забезпечення процедури ліквідації в такій черговості (пункти 1-11 частини першої статті 52 Закону № 4452-VI), зокрема, (4) вимоги вкладників-фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб-підприємців), які не є пов'язаними особами банку, у частині, що перевищує суму, виплачену Фондом.

Рішення суду, яке набрало законної сили, про стягнення з неплатоспроможного банку через порушення ним умов договору банківського вкладу, строк якого закінчився, на користь вкладника нарахованих до моменту введення тимчасової адміністрації неустойки, трьох процентів річних та інфляційних втрат стосується зобов'язання банку щодо виплати коштів за вкладом вкладника та є підставою для включення відповідних вимог до відкоригованого та/або проміжного ліквідаційного балансу банку.

Тому вкладник, на користь якого ухвалене це судове рішення, за Законом № 4452-VI може звернутися до Фонду та/або його уповноваженої особи із заявою про включення вимог кредитора банку в межах гарантованої суми відшкодування коштів за вкладом до реєстру вкладників, а вимог на суму, що перевищує гарантоване відшкодування коштів за вкладом, - до реєстру акцептованих вимог кредиторів банку, які задовольняються з урахуванням черговості, встановленої статтею 52 Закону № 4452-VI, та приписів Положення № 3711. Зазначене рішення суду на таку черговість не впливає і не змінює її.

Тому Велика Палата Верховного Суду погоджується із доводом позивача про те, що Закон № 4452-VI не передбачає заборони для стягнення неустойки, трьох процентів річних та інфляційних втрат, нарахованих до моменту запровадження тимчасової адміністрації у банку за прострочення виконання умов договору банківського вкладу, строк якого завершився.

У постанові від 25 січня 2022 року у справі № 761/16124/15-ц Велика Палата Верховного Суду зазначила, що якщо на момент ухвалення судом першої інстанції рішення про стягнення з банку відсотків за депозитом у банку вже введено тимчасову адміністрацію, це унеможлиблює таке стягнення у будь-який інший спосіб, аніж передбачений Законом № 4452-VI. Вважала, що суди попередніх інстанцій це не врахували, коли частково задовольнили позов після введення у банку тимчасової адміністрації.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що слід відступити від такого висновку шляхом його конкретизації:

Вкладник, у якого виник спір із банком стосовно повернення коштів за договором банківського вкладу, строк якого закінчився до запровадження

у банку тимчасової адміністрації, може звернутися до суду з позовом про стягнення з банку заборгованості за договором банківського вкладу та за порушення його умов.

Запровадження в банку тимчасової адміністрації та початок процедури його ліквідації не перешкоджають можливості задовольнити позов до такого банку про стягнення з нього боргу за договором банківського вкладу, пені, трьох процентів річних та інфляційних втрат, нарахованих до моменту запровадження такої адміністрації за договором банківського вкладу, строк якого закінчився до її запровадження. Таке рішення суду є підставою для звернення вкладника за Законом № 4452-VI до Фонду та/або його уповноваженої особи із заявою про включення вимог кредитора банку в межах гарантованої суми відшкодування коштів за вкладом до реєстру вкладників, а вимог на суму, що перевищують гарантоване Фондом відшкодування, - до реєстру акцептованих вимог кредиторів банку, які задовольняються з урахуванням черговості, встановленої статтею 52 Закону № 4452-VI. Зазначене рішення суду про стягнення з неплатоспроможного банку коштів на таку черговість не впливає і не змінює її.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що суди першої й апеляційної інстанцій, не дослідивши зібрані у справі докази, неповно з'ясували обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 11 жовтня 2023 року у справі № 757/3572/17-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598839>

ВП ВС відступила від правових висновків КАС ВС та КЦС ВС щодо незастосування положень частини другої статті 625 ЦК України у разі несвоєчасного виконання державою рішення суду про відшкодування шкоди, визначивши, що у разі порушення державою-боржником строку виконання судового рішення про стягнення на користь стягувача-кредитора коштів із Державного бюджету України (прострочення виконання підтвердженого судовим рішенням грошового зобов'язання держави з відшкодування завданої нею шкоди) стаття 625 ЦК України та частина перша статті 5 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» встановлюють ефективний компенсаторний механізм захисту від такого порушення, дозволяючи кредитору стягнути з держави 3 % річних від вчасно несплаченої за чинним рішенням суду суми й інфляційні втрати за період прострочення виконання цього рішення.

ВП ВС відступила від власного правового висновку щодо моменту, з якого можуть застосовуватися приписи статті 625 ЦК України, визначивши, що припис частини другої статті 625 ЦК України щодо юридичних наслідків прострочення виконання грошового зобов'язання боржником (зокрема, державою) поширюється на випадки порушення підтвердженого судовим рішенням грошового зобов'язання держави з відшкодування завданої нею шкоди з наступного дня після спливу трьох місяців від пред'явлення до виконання

органу ДКС України виконавчого документа і включно до дня, що передує дню повного виконання судового рішення

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 до Хмельницької обласної прокуратури та ДКС України про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат за прострочення виконання зобов'язання за касаційною скаргою позивачки на рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 30 вересня 2021 року і постанову Хмельницького апеляційного суду від 22 грудня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Позивачка ініціювала вирішення у суді спору з державою про стягнення за рахунок Державного бюджету України вартості неповернутих простих іменних акцій ВАТ «Хмельницький комбінат хлібопродуктів» у кількості 1 342 086 штук у розмірі 1 175 530,33 грн.

27 листопада 2018 року місцевий суд задовольнив позов у справі № 686/21941/15-ц, апеляційний суд та суд касаційної інстанції залишили це рішення без змін.

Однак судове рішення у вказаній справі держава виконала не відразу. Тому позивачка знову звернулася до суду з позовом до держави в особі обласної прокуратури та ДКС України. Просила стягнути 3 % річних та інфляційні втрати згідно зі статтею 625 ЦК України за період з 1 травня 2004 року (дати, станом на яку оцінена вартість акцій позивачки згідно з висновком судової економічної експертизи у справі № 686/11154/13-ц) до 23 жовтня 2019 року (останнього дня, включно до якого рішення суду у справі № 686/21941/15-ц залишалось невиконаним).

Суд першої інстанції позов задовольнив частково: стягнув з Державного бюджету України на користь позивачки інфляційні втрати та 3 % річних, але за період з 18 березня 2019 року (дата набрання чинності рішенням суду першої інстанції у справі про стягнення вартості неповернутих простих іменних акцій ВАТ) до 23 жовтня 2019 року. Апеляційний суд вважав таке застосування норм неправильним і відмовив у задоволенні позову.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом (частина друга статті 625 ЦК України).

У разі якщо центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, протягом трьох місяців не перерахував кошти за рішенням суду про стягнення коштів, крім випадку, зазначеного в частині четвертій статті 4 цього Закону, стягувачу виплачується компенсація в розмірі трьох відсотків річних від несплаченої суми

за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду (частина перша статті 5 Закону № 4901-VI).

Оснoву цивільного законодавства України становить Конституція України. Основним актом цивільного законодавства України є ЦК України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу.

З огляду на цей припис прострочення держави-боржника у спірних правовідносинах настає за сукупності таких юридичних фактів: (1) стягувач подав до органу ДКС України виконавчий документ про стягнення з держави коштів; (2) держава за цим виконавчим документом не перерахувала кошти протягом трьох місяців з дня його надходження до органу ДКС України.

Отже, припис частини другої статті 625 ЦК України щодо юридичних наслідків прострочення виконання грошового зобов'язання боржником (зокрема державою) поширюється на випадки порушення підтвердженого (визначеного, конкретизованого) судовим рішенням грошового зобов'язання держави з відшкодування завданої нею шкоди з наступного дня після спливу трьох місяців від пред'явлення до виконання органу ДКС України виконавчого документа і включно до дня, що передує дню повного виконання судового рішення.

Інший підхід до визначення моменту початку прострочення держави у спірних правовідносинах (наприклад, ототожнення такого моменту з датою вчинення делікту чи датою набрання законної сили судовим рішенням про стягнення з держави відшкодування) може зумовлювати недобросовісну поведінку стягувача (зокрема неподання ним впродовж тривалого часу виконавчого документа до органу ДКС України задля отримання можливості додатково стягнути з держави 3 % річних та інфляційні втрати).

Велика Палата Верховного Суду наголошує на тому, що у разі порушення державою-боржником строку виконання судового рішення про стягнення на користь стягувача-кредитора коштів із Державного бюджету України (прострочення виконання підтвердженого судовим рішенням грошового зобов'язання держави з відшкодування завданої нею шкоди) стаття 625 ЦК України та частина перша статті 5 Закону № 4901-VI встановлюють ефективний компенсаторний механізм захисту від такого порушення, дозволяючи кредитору стягнути з держави 3 % річних від вчасно несплаченої за чинним рішенням суду суми й інфляційні втрати за період прострочення виконання цього рішення.

Позивачка просила стягнути з ДКС України 3 % річних та інфляційні втрати згідно зі статтею 625 ЦК України за період з 1 травня 2004 року (дати, станом на яку оцінена вартість акцій позивачки згідно з висновком судової економічної експертизи у справі про стягнення з Державного бюджету України вартості недержаних часток (корпоративних прав) у ТОВ «Хмельницький КХП», вартості часток у виділених і недержаних дивідендах у цьому товаристві, втраченого заробітку й інших доходів, а також відшкодування моральної шкоди)

до 23 жовтня 2019 року включно (останнього дня, включно до якого рішення суду залишалося невиконаним).

Велика Палата Верховного Суду вважає правильним застосування судом першої інстанції припису частини другої статті 625 ЦК України до спірних правовідносин. Однак стягнути на користь позивачки 3 % річних та інфляційні втрати за прострочення виконання рішення суду слід не з дати набрання чинності рішенням суду першої інстанції, а з наступного дня після спливу трьох місяців від пред'явлення до виконання органу ДКС України виконавчого документа (частина четверта статті 3 Закону № 4901-VI) і включно до дня, що передує дню повного виконання судового рішення.

Три місяці для виконання рішення суду у справі № 686/21941/15 сплинули 5 липня 2019 року. Тому днем початку прострочення держави-боржника та нарахування 3 % річних й індексу інфляції за частиною другою статті 625 ЦК України є 6 липня 2019 року, а днем завершення – 23 жовтня 2019 року (переддень повного виконання рішення суду у справі № 686/21941/15-ц).

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 3 жовтня 2023 року у справі № 686/7081/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685579>

Подібний правовий висновок, викладений у постанові ВП ВС від 09 листопада 2023 року у справі № 420/2411/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115546289>

У разі смерті сторони виконавчого провадження виконавець має перевірити, чи допускають відповідні правовідносини правонаступництво. Якщо ж виконавче провадження було закінчене виконавцем, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника, і виконавець при цьому не врахував вимоги законодавства щодо можливого правонаступництва боржника, постанову про закінчення виконавчого провадження можна оскаржити в судовому порядку. У разі задоволення скарги можна вирішувати питання щодо заміни сторони виконавчого провадження правонаступником, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника.

Як Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606-XIV, так і Закон України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 року № 1404-VIII передбачають обов'язок державного виконавця зупинити виконавче провадження та вирішити питання про залучення правонаступників, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво. Положення щодо закінчення виконавчого провадження у разі смерті боржника (пункт 3 частини першої статті 39 Закон № 1404-VIII; пункт 3 частини першої статті 49 Закону № 606-XIV) слід розуміти так, що вони стосуються, зокрема, випадків, коли правовідносини не допускають правонаступництва

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за заявою ОСОБА_1, за участю заінтересованих осіб: ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, інтереси якої представляє законний представник ОСОБА_5, до державного виконавця Першого Суворовського відділу державної виконавчої служби Південного

міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) Трифонова О.Ю. про заміну сторони у виконавчому провадженні, за касаційною скаргою ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_5 як законного представника ОСОБА_4 на ухвалу Суворовського районного суду м. Одеси від 22 вересня 2020 року та постанову Одеського апеляційного суду від 01 квітня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Вироком Суворовського районного суду м. Одеси від 13 серпня 2015 року ОСОБА_6 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 286 КК України, стягнуто з ОСОБА_6 на користь ОСОБА_1 відшкодування майнової та моральної шкоди.

25 березня 2016 року державним виконавцем Суворовського ВДВС винесені дві постанови про відкриття виконавчого провадження по стягненню грошових коштів з ОСОБА_6 на користь ОСОБА_1.

23 червня 2016 року державним виконавцем Суворовського ВДВС винесені постанови про закінчення виконавчих проваджень зі стягнення грошових коштів, у зв'язку зі смертю боржника ОСОБА_6.

Про смерть боржника ОСОБА_6 ОСОБА_1 дізналась лише 26 липня 2017 року, коли її представником були отримані вказані постанови Суворовського ВДВС про закінчення виконавчого провадження.

Відповідно до спадкової справи спадкоємцями померлого ОСОБА_6 є його мати – ОСОБА_2, його донька – ОСОБА_4, в інтересах якої діє її матір – ОСОБА_5, та його батько – ОСОБА_3.

До моменту смерті померлим ОСОБА_6 не здійснено жодного платежу на користь ОСОБА_1 для належного виконання вироку суду.

Посилаючись на викладене, ОСОБА_1 просила суд замінити боржника – ОСОБА_6, який помер, на його правонаступників у виконавчому провадженні з виконання вироку Суворовського районного суду м. Одеси.

Суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, задовольнив указану заяву.

Передаючи справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважав, що існує необхідність формування єдиної правозастосовчої практики у справах про заміну сторони виконавчого провадження у разі смерті боржника та застосування при цьому положень статей 1281 та 1282 ЦК України, а також вирішення питання можливості такої заміни з урахуванням змін до законодавства про виконавче провадження за Законом України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII (далі – Закон № 1404-VIII), який набрав чинності 05 жовтня 2016 року, згідно з якими положення щодо закінчення виконавчого провадження у разі смерті, оголошення померлим або визнання безвісно відсутнім стягувача чи боржника викладене як імперативне (пункт 3 частини першої статті 39 Закону № 1404-VIII).

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Частинами першою та другою статті 442 ЦПК України у редакції, чинній із 15 грудня 2017 року, визначено, що у разі вибуття однієї із сторін виконавчого провадження суд замінює таку сторону її правонаступником. Заяву про заміну сторони її правонаступником може подати сторона (заінтересована особа), державний або приватний виконавець.

За змістом пункту 5 частини першої статті 34 Закону № 1404-VIII виконавець зупиняє вчинення виконавчих дій у разі звернення виконавця та/або заінтересованої особи до суду із заявою про заміну вибулої сторони правонаступником у порядку, встановленому частиною п'ятою статті 15 цього Закону.

У разі вибуття однієї із сторін виконавчого провадження за поданням державного виконавця або за заявою сторони суд замінює сторону виконавчого провадження її правонаступником (частина перша статті 378 ЦПК України у редакції, що була чинною на час смерті ОСОБА_6). За змістом абзацу другого частини другої статті 39 Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606-XIV, що був чинним до 05 січня 2017 року (далі – Закон № 606-XIV) виконавче провадження зупиняється у випадках, передбачених, зокрема пунктом 1 частини першої статті 37 Закону № 606-XIV (смерть, оголошення померлим чи визнання безвісно відсутнім стягувача або боржника, або припинення юридичної особи, якщо встановлені судом правовідносини допускають правонаступництво).

Смерть боржника слід розглядати як вибуття однієї зі сторін виконавчого провадження. Велика Палата Верховного Суду вважає, що вказаними нормами права, виходячи з їх системного тлумачення, передбачено заміну сторони виконавчого провадження (у разі її смерті) правонаступником.

У свою чергу відповідно до статті 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

У спірних правовідносинах до складу спадщини входить, зокрема, обов'язок з відшкодування шкоди, що належав спадкодавцю (ОСОБА_6) за життя. Цей обов'язок не припинився внаслідок смерті боржника та продовжує існувати.

Відтак процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні у разі смерті боржника (фізичної особи) є цілком можливим.

У разі смерті фізичної особи-сторони виконавчого провадження виконавець повинен перевірити, чи допускають відповідні правовідносини правонаступництво, чи ні. Якщо ж виконавче провадження було закінчене виконавцем, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника, і виконавець при цьому не врахував відповідні вимоги чинного законодавства щодо можливого правонаступництва боржника, постанову про закінчення виконавчого провадження можна оскаржити в судовому порядку. У разі задоволення скарги можна вирішувати питання щодо заміни сторони виконавчого провадження правонаступником, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника (див. постанову

Великої Палати Верховного Суду від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17(пункти 78-79)).

Оскільки зі смертю боржника його грошові зобов'язання включаються до складу спадщини, строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців боржника, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України. Стаття 1281 ЦК України, яка визначає преклюзивні строки пред'явлення таких вимог, застосовується і до боргових зобов'язань. Сплив цих строків має наслідком позбавлення кредитора права вимоги (припинення його цивільного права) за основним і додатковим зобов'язаннями, а також припинення таких зобов'язань.

Обов'язок спадкоємців боржника перед кредиторами спадкодавця виникає лише у межах, передбачених статтею 1282 ЦК України, тобто в межах вартості майна, одержаного у спадщину. У разі неотримання від спадкодавця у спадщину жодного майна, особа не набуває статусу спадкоємця, і як наслідок у неї відсутній обов'язок задовольнити вимоги кредитора померлої особи.

Невизначення вартості успадкованого майна не впливає на вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження. Водночас задовольняючи заяву про заміну учасника справи, боржника у виконавчому провадженні, який помер, його спадкоємцем, суд відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України має визначити розмір боргу, який відповідає частці спадкоємця у спадщині, та вказати, що така заміна здійснюється в межах вартості майна, одержаного у спадщину.

09 листопада 2015 року вперше відкрито виконавчі провадження за вказаними виконавчими листами, однак 16 лютого 2016 року закінчені на підставі пункту 3 частини першої статті 49 Закону N 606-XIV у зв'язку із смертю боржника.

Спірні правовідносини у справі допускають правонаступництво, а тому державний виконавець повинен був зупинити виконавче провадження та вирішити питання про залучення правонаступників.

Надалі державний виконавець знову не виконав вимоги закону: 25 березня 2016 року відкрив виконавче провадження, а 23 червня 2016 року – закінчив виконавче провадження з тих же підстав.

Про смерть боржника ОСОБА_1 дізналась лише 26 липня 2017 року, коли її представником були отримані постанови Суворовського ВДВС про закінчення виконавчого провадження від 23 червня 2016 року. Наприкінці грудня 2017 року, тобто у межах строку, визначеного статтею 1281 ЦК України у чинній на той час редакції, ОСОБА_1 звернулася до суду із заявою про заміну боржника ОСОБА_6 на його правонаступників (спадкоємців).

Окрім того колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, передаючи цю справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, вважала, що з 05 жовтня 2016 року (з набранням чинності Законом № 1404-VIII) процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні у разі смерті боржника не допускається, а відповідне виконавче

провадження підлягає закінченню на підставі пункту 3 частини першої статті 39 Закону № 1404-VIII.

Однак таке буквальне розуміння норм Закону № 1404-VIII є помилковим. Як Закон N 606-XIV, так і Закон № 1404-VIII передбачають обов'язок державного виконавця зупинити виконавче провадження та вирішити питання про залучення правонаступників, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво, як у цій справі. Положення щодо закінчення виконавчого провадження у разі смерті боржника (пункт 3 частини першої статті 39 Закон № 1404-VIII; пункт 3 частини першої статті 49 Закону № 606-XIV) слід розуміти так, що вони стосуються, зокрема, випадків, коли правовідносини не допускають правонаступництва.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 11 жовтня 2023 року у справі № 523/2357/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114757808>

Фізична особа у будь-якому статусі не наділена правом надавати фінансові послуги, зокрема за кредитним договором, оскільки такі надаються лише спеціалізованими установами, якими є банки, або інші установи, які мають право на здійснення фінансових операцій та внесені до реєстру фінансових установ. Відступлення права вимоги за кредитним договором на користь фізичної особи суперечить положенням частини третьої статті 512 та статті 1054 Цивільного кодексу України, оскільки для зобов'язань, які виникли на підставі кредитного договору, характерним є спеціальний суб'єкт, а саме кредитор - банк або інша фінансова установа.

У разі відступлення банком права вимоги за кредитним та іпотечним договорами фізичній особі, в результаті чого фізична особа зареєструвала право власності на предмет іпотеки – нерухоме майно і відступила на користь третьої особи, іпотекодавець як власник такого майна вправі звернутися з позовом про витребування такого майна від кінцевого набувача. Для витребування майна закон не вимагає визнавати недійсними договори про відступлення прав вимоги за кредитним та іпотечним договорами, визнавати незаконним та скасовувати рішення нотаріуса щодо реєстрації права власності за договором іпотеки, а також визнавати недійсним договір купівлі-продажу нерухомого майна кінцевому набувачеві.

Кінцевий набувач не позбавлений можливості відновити своє право, зокрема, пред'явивши вимогу до особи, в якій він придбав нерухоме майно, зокрема, про стягнення сплаченої вартості

Велика Палата Верховного суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 до АТ «Райффайзен Банк Аваль», ТОВ «ФК «Інвестстандарт», приватного нотаріуса Дніпровського міського нотаріального округу Рички Ю.О., приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу Немм О.В., ОСОБА_4, ОСОБА_5 про визнання недійсним і скасування договору відступлення

прав вимоги за іпотечним договором, визнання недійсним та скасування договору відступлення прав вимоги за кредитним договором, визнання незаконним і скасування рішення нотаріуса щодо реєстрації права власності за договором іпотеки, визнання недійсним договору купівлі-продажу та витребування майна з чужого незаконного володіння за касаційною скаргою ОСОБА_1 та ОСОБА_2, поданою їхнім представником – адвокатом, на рішення Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 22 червня 2021 року та постанову Дніпровського апеляційного суду від 22 вересня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 на праві приватної власності належала квартира, що розташована за АДРЕСА_2.

27 вересня 2007 року між ВАТ «Райффайзен Банк Аваль» та ОСОБА_1 укладено кредитний договір, з метою забезпечення виконання зобов'язань за яким банк уклав із ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 іпотечний договір, предметом якого є квартира, що розташована за АДРЕСА_2.

6 лютого 2018 року ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» відчужило право вимоги за кредитним договором та за договором іпотеки від 27 вересня 2007 року на користь ПАТ «Комерційний Індустріальний Банк», який в свою чергу того ж дня – 26 лютого 2018 року – переуступив ці права ТОВ «ФК «Інвестстандарт».

Цього ж дня між ТОВ «ФК «Інвестстандарт» (первісний кредитор) та ОСОБА_4 (новий кредитор) було укладено договір відступлення права вимоги, відповідно до умов якого первісний кредитор відступив за плату новому кредитору належні йому права вимоги за кредитним договором 27 вересня 2007 року.

Також 26 лютого 2018 року між ТОВ «Фінансова компанія «Інвестстандарт» (іпотекодержателем) та ОСОБА_4 (новим іпотекодержателем/новим кредитором) укладено договір про відступлення права вимоги за договором іпотеки, предметом якого є квартира за АДРЕСА_2.

01 червня 2018 року приватним нотаріусом на підставі договору іпотеки від 27 вересня 2007 року та договору про відступлення права вимоги за договором іпотеки від 26 лютого 2018 року за ОСОБА_4 зареєстровано право власності на вказану квартиру.

23 жовтня 2018 року між ОСОБА_4 (продавцем) та ОСОБА_5 (покупцем) укладено договір купівлі-продажу зазначеної вище квартири.

Звертаючись з позовом, позивачі зазначали, зокрема, що укладений між ТОВ «ФК «Інвестстандарт» та ОСОБА_4 оспорюваний договір за своєю юридичною природою (незважаючи на його назву як договір про відступлення права вимоги) є договором факторингу та у зв'язку з цим суперечить приписам цивільного законодавства України щодо суб'єктного складу договору факторингу, тому підлягає визнанню недійсним.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Велика Палата Верховного Суду вкотре наголошує на сформульованій правовій позиції, що фізична особа у будь-якому статусі не наділена правом надавати фінансові послуги, зокрема за кредитним договором, оскільки такі надаються лише спеціалізованими установами, якими є банки, або інші установи, які мають право на здійснення фінансових операцій та внесені до реєстру фінансових установ. Відступлення права вимоги за кредитним договором на користь фізичної особи суперечить положенням частини третьої статті 512 та статті 1054 Цивільного кодексу України, оскільки для зобов'язань, які виникли на підставі кредитного договору, характерним є спеціальний суб'єкт, а саме кредитор – банк або інша фінансова установа.

Це ж саме стосується переуступки права іпотеки, у тому випадку, коли вона забезпечує виконання кредитних зобов'язань.

У постанові від 16 березня 2021 року у справі № 906/1174/18 Велика Палата Верховного Суду також висловила, щодо можливості відступлення права вимоги за кредитним і забезпечувальним договорами не тільки на користь фінансових установ, але й фізичних осіб лише за обставин, коли попередній кредитор (банк) був позбавлений банківської ліцензії та перебуває у процедурі ліквідації.

Суди попередніх інстанцій, відмовляючи в задоволенні позову про визнання недійсним договору відступлення права вимоги за кредитним договором, зазначили, що між ТОВ «ФК «Інвестстандарт» та ОСОБА_4 було укладено саме договір відступлення права вимоги (цесії), а не договір факторингу, тому відповідач ОСОБА_4, як фізична особа, мав право бути стороною такого правочину.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на таке.

Як вже зазначалося, внаслідок послідовного укладення договорів відступлення права вимоги за кредитним договором, укладеним із ОСОБА_1, це право перейшло від ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до ОСОБА_4.

Отже, відбулася заміна кредитодавця, який є фінансовою установою, що має право на здійснення операцій з надання фінансових послуг, на фізичну особу, яка у будь-якому статусі не наділена правом надавати фінансові послуги, оскільки такі надаються лише або спеціалізованими установами, якими є банки, або іншими установами, які мають право на здійснення фінансових операцій та внесені до реєстру фінансових установ.

Оскільки відступлення права вимоги за кредитним договором на користь фізичної особи суперечить положенням частини 3 статті 512 та статті 1054 ЦК України, то ТОВ «ФК «Інвестстандарт» не могло відступити права вимоги на користь ОСОБА_4.

Наведеного суди попередніх інстанцій не врахували та дійшли помилкового висновку про правомірність укладеного між ТОВ «ФК «Інвестстандарт» та ОСОБА_4 договору відступлення права вимоги за кредитним договором.

Ураховуючи те, що відступлення прав за іпотечним договором могло бути вчинене лише за умови одночасного здійснення відступлення права вимоги

за основним зобов'язанням (кредитним договором), а, як зазначено вище, таке відступлення на користь ОСОБА_4 було неможливим, тому й відступати право за договором іпотеки ТОВ «ФК «Інвестстандарт» не мало права.

Як встановлено вище, до ОСОБА_4 не могло перейти право вимоги ні за кредитним договором, ні за договором іпотеки, тому підстав для державної реєстрації за ним права власності на предмет іпотеки також не було.

Ураховуючи те, що у ОСОБА_4 не виникло права власності на спірну квартиру (предмет іпотеки), він не мав законних підстав відчужувати цю квартиру ОСОБА_5. Відтак, позовна вимога щодо витребування цього майна з володіння кінцевого набувача на користь усіх співвласників квартири є обґрунтованою та такою, що підлягає задоволенню.

Таке задоволення є пропорційним меті захисту прав власників, враховуючи, зокрема, те, що вимоги закону до відчуження іпотечного майна та прав вимоги за кредитним й іпотечними договорами були або мали бути відомими ОСОБА_5. Ці вимоги є чіткими та доступними, а їхня дія – передбачуваною. Судова практика Верховного Суду щодо неможливості відчуження таких прав вимоги на користь фізичних осіб є сталою впродовж тривалого часу та відкритою для ознайомлення у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Крім того, перед придбанням квартири кінцевий набувач міг ознайомитися з даними Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, щоби встановити історію вибуття квартири з володіння її власників. Отже, проявивши обачність, він мав можливість самостійно чи з допомогою фахівця у галузі права дізнатися про те, що ОСОБА_4 не міг набути право власності на квартиру, а тому і не мав права її відчужувати.

Придбавши квартиру у такої особи, ОСОБА_5 як її покупець теж не набув право власності на неї. Зареєструвавши це право за собою, він став її володільцем, а право володіння разом із правами користування та розпорядження квартирою надалі належать позивачам як її власникам. Йдучи на ризик із придбанням майна в особи, яка зареєструвала своє право власності на нього, але за законом не могла таке право набути, кінцевий набувач несе ризик настання негативних наслідків придбання квартири у її незаконного володільця.

З огляду на вказане за обставин цієї справи витребування з володіння ОСОБА_5 квартири на користь позивачів як співвласників є пропорційним меті захисту права приватної власності останніх.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що у випадку витребування квартири з володіння кінцевого набувача законодавство України надає йому додаткові ефективні засоби юридичного захисту. Такий набувач не позбавлений можливості відновити своє право, зокрема, пред'явивши вимогу до ОСОБА_4, в якого він придбав квартиру, зокрема, про стягнення сплаченої її вартості.

Як зазначено вище, для витребування майна закон не вимагає визнавати недійсними договори про відступлення прав вимоги за кредитним та іпотечним

договорами, визнавати незаконним та скасовувати рішення нотаріуса щодо реєстрації права власності за договором іпотеки, а також визнавати недійсним договір купівлі-продажу квартири кінцевому набувачеві. Тому рішення судів першої й апеляційної інстанцій про відмову у задоволенні зазначених вимог є правильними, але з інших мотивів, ніж ті, що навели суди.

Так, суди встановили відсутність підстав для задоволення позову у зв'язку з недоведеністю вимог, у тому числі й зазначених вище. Натомість Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про обґрунтованість вимоги щодо витребування майна, вважаючи правильною відмову у задоволенні решти у зв'язку з їх неефективністю для захисту порушеного права позивачів.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 08 листопада 2023 року у справі № 206/4841/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598838>

На підставі приписів Закону України «Про оренду землі» витребування орендарем орендованої земельної ділянки можливе лише за певних умов: (1) наявність в орендодавця первісного договору оренди землі з одним орендарем і нового договору оренди землі з іншим орендарем; (2) первісний орендар мав зареєстроване право оренди, однак таке право також зареєстрував новий орендар; (3) первісний орендар заявив вимогу про витребування у своє тимчасове (строкове) володіння орендованої земельної ділянки з тимчасового (строкового) володіння нового орендаря, а не власника земельної ділянки; (4) на момент задоволення цієї вимоги строк первісного договору оренди землі не сплив.

Вимога орендаря зобов'язати орендодавця не чинити орендареві перешкоди у користуванні земельною ділянкою має стосуватися перешкод, які існували та підтверджені дослідженими судами доказами. Відмова у позові про зобов'язання орендодавця не чинити орендареві перешкоди у користуванні земельною ділянкою через недоведеність їх наявності відповідними доказами не позбавляє орендаря права надалі просити про усунення перешкод за належного підтвердження їх наявності. Крім того, якщо орендар вважає, що йому завдані збитки внаслідок позбавлення можливості певний час у минулому користуватися земельною ділянкою, то ефективним способом захисту відповідного права орендаря може також бути стягнення відшкодування завданих орендодавцем збитків.

Належним способом захисту прав орендодавця, який вважає, що у орендаря відсутнє зареєстроване право оренди, є його вимога до особи, за якою зареєстроване право оренди, про визнання відсутнім права оренди. Судове рішення про задоволення такої вимоги є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про припинення права оренди такого орендаря

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом Селянського (фермерського) господарства «Рассвет» (далі - орендар, фермерське господарство) до ОСОБА_1 (далі – орендодавець) за участю третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, на стороні позивача - ГУ Держгеокадастру в Одеській області (далі – третя особа) про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою та за позовом орендодавця до орендаря за участю третьої особи про визнання протиправним і скасування рішення про державну реєстрацію права оренди земельної ділянки за касаційною скаргою орендодавця на рішення Саратовського районного суду Одеської області від 25 червня 2020 року та постанову Одеського апеляційного суду від 19 травня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У 2011 році власник земельної ділянки та селянське (фермерське) господарство підписали договір оренди цієї ділянки строком на 7 років. Тоді ж орендодавець передав її орендареві, а той прийняв і розпочав оплатне користування нею. Однак орендар згідно з вимогами чинного на той час законодавства й умовами цього договору не зареєстрував останній.

31 березня 2014 року орендар зареєстрував право оренди строком на 7 років за договором оренди на підставі рішення реєстратора. 29 серпня 2016 року сторони уклали додаткову угоду до договору оренди, згідно з якою збільшили розмір орендної плати та продовжили строк дії договору оренди на 10 років з дня реєстрації додаткової угоди.

У середині 2017 року у сторін зав'язався конфлікт: орендодавець повідомив орендаря про те, що не має наміру продовжувати договірні відносини після їхнього завершення у 2018 році, але довідався від орендаря, що відповідний договір продовжений ще на 10 років згідно з додатковою угодою 2016 року. Орендодавець був переконаний, що таку угоду не підписував.

Улітку 2019 року орендар подав позов про усунення перешкод, які, на його думку, чинив орендодавець у користуванні земельною ділянкою, а саме: самовільно її того року зорав й усно повідомив, що самостійно оброблятиме; вивіз із неї у невідомому напрямку солому, яка належала орендареві. Орендодавець в іншому позові просив визнати протиправним і скасувати рішення про державну реєстрацію у 2014 році права оренди земельної ділянки. Вважав, що договір оренди землі не набрав чинності, бо не був зареєстрованим згідно з його умовами та законодавством, чинним до 1 січня 2013 року. Тому не було підстав для державної реєстрації у 2014 році права оренди. А на додаткову угоду 2016 року орендодавець згоди не надавав, бо не підписував її (його підпис підробили).

Суди першої й апеляційної інстанцій задовольнили позов орендаря та відмовили у задоволенні позову орендодавця. Констатували, що підписаний у 2011 році договір оренди землі набрав чинності після державної реєстрації права оренди у 2014 році та діє до 2021 року. На думку судів, орендодавець визнав укладення цього договору, бо підписав його, отримував орендну плату,

не заперечував тривалий час проти користування орендарем земельною ділянкою та погодив умови додаткової угоди 2016 року про збільшення орендної плати та продовження строку дії договору оренди землі.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Орендар стверджував, що у липні 2019 року йому почав чинити перешкоди у користуванні земельною ділянкою орендодавець. Доказів вчинення перешкод орендодавцем у користуванні земельною ділянкою орендар не надав. Однак суди обох інстанцій позов останнього задовольнили. Мотивували тим, що орендодавець не виконав умов договору оренди та вимог закону, коли, починаючи з липня 2019 року, «приступив до самостійного використання спірної земельної ділянки».

У касаційній скарзі орендодавець проти такого висновку судів заперечив. На його думку, орендар мав звернутися до суду з вимогою про витребування земельної ділянки, а обрав неналежний спосіб захисту.

Велика Палата Верховного Суду погоджується з орендодавцем лише у тому, що за обставин цієї справи та за відсутності досліджених судами доказів вчинення перешкод орендареві у користуванні земельною ділянкою вимогу зобов'язати орендодавця їх не чинити не можна задовольнити. Проте так само не можна вважати, що ефективним способом захисту прав орендаря є вимога про витребування земельної ділянки з володіння орендодавця.

Позивач, якому належить на праві користування земельна ділянка (право користування як вид речових прав на чуже майно, стаття 395 ЦК України), має право на захист цього права відповідно до положень глави 29 цього Кодексу (стаття 396 ЦК України), а отже згідно зі статтею 391 ЦК України (глава 29) має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування майном, зокрема, шляхом пред'явлення негативного позову.

Орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку відповідно до закону. Орендар в установленому законом порядку має право витребувати орендовану земельну ділянку з будь-якого незаконного володіння та користування, на усунення перешкод у користуванні нею, відшкодування шкоди, заподіяної земельній ділянці будь-якими особами (частини перша та друга статті 27 Закону № 161-XIV).

Орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку відповідно до закону. Орендар в установленому законом порядку має право витребувати орендовану земельну ділянку з будь-якого незаконного володіння та користування, на усунення перешкод у користуванні нею, відшкодування шкоди, заподіяної земельній ділянці будь-якими особами (частини перша та друга статті 27 Закону № 161-XIV).

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що на підставі цих приписів Закону № 161-XIV вона допустила можливість витребування орендарем орендованої земельної ділянки лише за певних умов: (1) наявність

в орендодавця первісного договору оренди землі з одним орендарем і нового договору оренди землі з іншим орендарем; (2) первісний орендар мав зареєстроване право оренди, однак таке право також зареєстрував новий орендар; (3) первісний орендар заявив вимогу про витребування у своє тимчасове (строкове) володіння орендованої земельної ділянки з тимчасового (строкового) володіння нового орендаря, а не власника земельної ділянки; (4) на момент задоволення цієї вимоги строк первісного договору оренди землі не сплив. З огляду на вказане безпідставним є твердження орендодавця про те, що згідно з частиною другою статті 27 Закону № 161-XIV належним способом захисту прав орендаря є витребування ним земельної ділянки з володіння її власника-орендодавця.

Орендар не надав докази на підтвердження наявності перешкод з боку орендодавця у користуванні земельною ділянкою. Суди попередніх інстанцій на підставі дослідження належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів не встановили, що орендодавець чинив орендарю перешкоди у користуванні земельною ділянкою. Зазначили лише про те, що власник земельної ділянки «починаючи з липня 2019 року, приступив до самостійного використання спірної земельної ділянки». Факт початку самостійного господарювання на власній земельній ділянці орендодавець не заперечував. Однак зауважив, що орендар продовжив використовувати земельну ділянку. Такі аргументи орендодавця без їхнього зв'язку з конкретними часовими параметрами видаються суперечливими за змістом. З огляду на викладене за відсутності наданих орендарем доказів перешкод йому у користуванні земельною ділянкою у задоволенні вимоги зобов'язати орендодавця не чинити орендареві такі перешкоди слід відмовити незалежно від оцінки договору оренди станом на 2019 рік як укладеного і такого, що набрав чинності, чи неукладеного і відповідно такого, що чинності не набрав.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що відмова у позові про зобов'язання орендодавця не чинити орендареві перешкоди у користуванні земельною ділянкою через недоведеність їх наявності відповідними доказами не позбавляє орендаря права надалі просити про усунення перешкод за належного підтвердження їх наявності. Крім того, якщо орендар вважає, що йому завдані збитки внаслідок позбавлення можливості певний час у минулому користуватися земельною ділянкою, то ефективним способом захисту відповідного права орендаря може також бути стягнення відшкодування завданих орендодавцем збитків.

Орендодавець стверджував, що договір оренди є неукладеним, якщо сторони його не зареєстрували. На його думку, державна реєстрація права оренди не є державною реєстрацією договору та не може впливати на момент набрання чинності договору оренди землі, укладеного до 1 січня 2013 року. Тому просив визнати протиправним і скасувати рішення про державну реєстрацію права оренди від 4 квітня 2014 року на підставі договору оренди 2011 року.

Суди першої й апеляційної інстанцій у задоволенні позову орендодавця відмовили. Вважали, що після змін до законодавства, які набрали чинності 1 січня 2013 року, слід ототожнити державну реєстрацію договору оренди та відповідну реєстрацію права оренди. Інакше кажучи, якщо зі вказаної дати зареєстроване право оренди, то підписаний до цього відповідний договір треба вважати укладеним із моменту такої реєстрації, незважаючи на відсутність до цього державної реєстрації самого договору.

Велика Палата Верховного Суду погоджується з відмовою у задоволенні позову орендодавця, але з інших мотивів, ніж ті, які навели суди попередніх інстанцій.

Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу на те, що рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень є підставою для внесення відомостей (записів) про речові права, обтяження речових прав до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; після початку відображення таких відомостей (записів) у цьому реєстрі рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень вичерпують свою дію (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц (пункт 152)). Тому належним способом захисту прав орендодавця, який у цих спірних правовідносинах вважає, що зареєстроване право оренди відсутнє, є його вимога до особи, за якою зареєстроване право оренди, про визнання відсутнім права оренди. Відповідно до пункту 9 частини першої статті 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» судові рішення про задоволення такої вимоги є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про припинення права оренди відповідача. З огляду на вказане суди попередніх інстанцій правильно відмовили у задоволенні позову орендодавця, хоч і з інших мотивів.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 29 листопада 2023 року у справі № 513/879/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115546305>

У випадку неналежного управління комунальним майном, розпорядження ним не за призначенням, відчуження його всупереч закону чи інтересам громади, право громади може бути захищене судом, у тому числі шляхом витребування такого майна власником (територіальною громадою) із застосуванням приписів статей 387 та 388 ЦК України.

Власник майна може витребувати належне йому майно від будь якої особи, яка є його останнім набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене попередніми набувачами, та без визнання попередніх угод щодо спірного майна недійсними. При цьому норма частини першої статті 216 ЦК України не може застосовуватись для повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було надалі відчужене третій особі,

оскільки надає право повернення майна лише стороні правочину, який визнано недійсним

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом заступника керівника Тернопільської місцевої прокуратури в інтересах держави в особі Тернопільської міської ради до ОСОБА_1 про витребування нежитлового приміщення, за касаційною скаргою ОСОБА_1, поданою представником ОСОБА_2, на рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 10 червня 2020 року та постанову Тернопільського апеляційного суду від 11 лютого 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Рішенням виконавчого комітету Тернопільської міської ради від 21 листопада 2012 року «Про надання в оренду нежитлових приміщень комунального підприємства «Палац Кіно» Тернопільської міської ради» ФОП ОСОБА_3 надано в оренду нежитлові приміщення загальною площею 195,2 кв. м.

На підставі зазначеного рішення між КП «Палац Кіно» Тернопільської міської ради як уповноваженим органом з укладення договорів оренди (орендодавцем) та ФОП ОСОБА_3 (орендарем) 21 листопада 2012 року був укладений договір оренди окремого індивідуально визначеного майна (нежитлові приміщення) комунальної власності площею 195,2 кв.м, що знаходиться на балансі КП «Палац Кіно» Тернопільської міської ради.

Ухвалою Львівського апеляційного адміністративного суду від 07 лютого 2013 року було зупинено дію зазначеного вище рішення виконкому.

29 квітня 2013 року між Управлінням обліку та контролю за використанням комунального майна Тернопільської міської ради (продавець) та ФОП ОСОБА_3 (покупець) був укладений договір купівлі-продажу приміщення, яке є комунальною власністю (об'єкт приватизації), загальною площею 195,2 кв. м.

Постановою Львівського апеляційного адміністративного суду від 16 вересня 2014 року визнано протиправним та скасовано рішення виконавчого комітету Тернопільської міської ради від 21 листопада 2012 року в частині надання ФОП ОСОБА_3 в оренду зазначеного вище нежитлового приміщення; визнано протиправним та скасовано рішення Тернопільської міської ради від 22 березня 2013 року в частині включення в перелік об'єктів комунальної власності, які підлягають приватизації шляхом викупу орендарем ФОП ОСОБА_3, нежитлового приміщення площею 195,2 кв. м (п. 4 додатку до рішення).

Рішенням господарського суду Тернопільської області від 09 червня 2015 року у справі №921/384/15-г/3, залишеним без змін судами апеляційної та касаційної інстанції, визнано недійсним з моменту укладення договір купівлі-продажу нежитлового приміщення загальною площею 195,2 кв. м зобов'язано ФОП ОСОБА_3 повернути це нежитлове приміщення територіальній громаді міста Тернополя в особі Тернопільської міської ради.

Водночас 15 грудня 2015 року ФОП ОСОБА_3 на підставі договору купівлі-продажу відчужив ФОП ОСОБА_4 нежитлове приміщення загальною площею

195,2 м. кв., який 31 серпня 2016 року продав вказане нежитлове приміщення ОСОБА_1.

Після проведеної реконструкції спірне приміщення має площу 192,0 кв. м.

Посилаючись на те, що ФОП ОСОБА_3 не мав права відчужувати спірне приміщення, оскільки на той момент вже не був його власником, тобто це приміщення вибуло із власності територіальної громади поза її волею, а відтак, і подальше відчуження спірного майна на користь відповідача є незаконним, прокурор просив витребувати у ОСОБА_1 на користь територіальної громади міста Тернополя в особі Тернопільської міської ради нежитлове приміщення загальною площею 192,0 кв. м.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Виконуючи вимогу частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру», прокурор 27 грудня 2016 року звернувся до Тернопільського міського голови з листом, у якому звернув увагу на те, що Тернопільська міська рада самостійно не ініціювала питання про витребування нежитлового приміщення від ОСОБА_1, що зумовлює необхідність вжиття Тернопільською місцевою прокуратурою заходів із представництва інтересів держави в особі Тернопільської міської ради шляхом звернення з позовом про таке витребування. А вже 28 грудня 2016 року прокурор через відділення зв'язку подав відповідний позов.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на її попередні висновки про те, що звертаючись до відповідного компетентного органу до подання позову в порядку, передбаченому статтею 23 Закону України «Про прокуратуру», прокурор фактично надає цьому органу можливість відреагувати на стверджуване порушення інтересів держави, зокрема, шляхом призначення перевірки фактів порушення законодавства, виявлених прокурором, вчинення дій для виправлення ситуації, а саме подання позову або аргументованого повідомлення прокурора про відсутність такого порушення. Невжиття компетентним органом жодних заходів протягом розумного строку після того, як цьому органу стало відомо або повинно було стати відомо про можливе порушення інтересів держави, має кваліфікуватися як бездіяльність відповідного органу.

Отже, бездіяльністю компетентного органу щодо захисту прав та інтересів держави чи територіальної громади є невиконання ним заходів для такого захисту протягом розумного строку після того, як йому стало або повинно було стати відомо про можливе порушення зазначених прав або інтересів, а не про лист прокурора. Питання про те, який строк вважати розумним, суд має вирішувати у кожному випадку з огляду на конкретну конфліктну ситуацію.

У цій справі між листом прокурора і поданням ним позову до суду минув один день. Проте Велика Палата Верховного Суду вважає, що у спорі стосовно нежитлового приміщення, набувачем якого є ОСОБА_1, такий строк не можна вважати нерозумним.

Велика Палата Верховного Суду враховує, що конфлікт щодо нежитлового приміщення розпочався у 2013 році. З того часу Тернопільська міська рада не виявляла бажання захищати інтереси територіальної громади стосовно цього приміщення. Крім того, у справі №921/384/15-г/3 Тернопільська міська рада заперечувала проти визнання недійсним договору купівлі-продажу нежитлового приміщення, який вона уклала з ФОП ОСОБА_3. Ніщо не вказує на те, що ця рада вживала будь-які заходи для забезпечення виконання зазначеного рішення суду.

Саме з урахуванням сукупності зазначених обставин слід констатувати, що прокурор належно виконав передбачений частиною четвертою статті 23 Закону № 1697-VII обов'язок щодо повідомлення компетентного органу про намір звернутися до суду.

Відповідно до статей 317 і 319 ЦК України саме власнику належить право розпоряджатися своїм майном за власною волею.

Власник має право витребувати майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (стаття 387 ЦК України), незалежно від того, чи заволоділа ця особа незаконно спірним майном сама, чи придбала його в особи, яка не мала права відчужувати це майно.

У разі задоволення позовної вимоги про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача. Таке рішення суду є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за позивачем права власності на нерухоме майно, зареєстроване в цьому реєстрі за відповідачем (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2023 року у справі № 362/2707/19 (провадження № 14-21цс22)).

Отже, власник майна може витребувати належне йому майно від будь якої особи, яка є його останнім набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене попередніми набувачами, та без визнання попередніх угод щодо спірного майна недійсними. При цьому норма частини першої статті 216 ЦК України не може застосовуватись для повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було надалі відчужене третій особі, оскільки надає право повернення майна лише стороні правочину, який визнано недійсним. Захист порушених прав особи, що вважає себе власником майна, яке було неодноразово відчужене, можливий шляхом пред'явлення позову про витребування майна до останнього набувача цього майна з підстав, передбачених, зокрема, статтями 387 та 388 ЦК України.

Передаючи справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, колегія суддів Касаційного цивільного суду вважала, що факт визнання недійсним договору та/або скасування рішення органу влади чи місцевого самоврядування, на підставі яких майно вибуло з володіння власника, може бути підставою для витребування майна від добросовісного набувача лише в разі, якщо саме відсутність волі власника на відчуження спірного майна було

підставою прийняття відповідного судового рішення або за встановлення судом обставин, які б свідчили про відсутність волі власника.

Велика Палата Верховного Суду не вважає твердження колегії суддів Касаційного цивільного суду такими, що дають підставу відступити від усталеної практики Великої Палати Верховного Суду та Верховного Суду України за обставин справи № 607/15052/16-ц. Наведена Касаційним цивільним судом практика не суперечить висновкам, викладеним у цій постанові.

У даній справі вирішення питання про те, якими механізмами забезпечується такий захист права власності, пов'язано із встановленням власника комунального майна. Таким відповідно до статті 327 ЦК України є територіальна громада міста Тернополя, а не Тернопільська міська рада, яка від імені власника здійснює управління майном, що є у комунальній власності.

У випадку неналежного управління комунальним майном, розпорядження ним не за призначенням, відчуження його всупереч закону чи інтересам громади, право громади може бути захищене судом, у тому числі шляхом витребування такого майна власником (територіальною громадою) із застосуванням приписів статей 387 та 388 ЦК України. Однак у цій справі інтереси територіальної громади міста Тернополя відстоює прокурор, а не Тернопільська міська рада.

Рішенням господарського суду Тернопільської області від 09 червня 2015 року визнано недійсним з моменту укладення договір купівлі-продажу від 29 квітня 2013 року спірного нежитлового приміщення та зобов'язано ФОП ОСОБА_3 повернути це нежитлове приміщення територіальній громаді міста Тернополя в особі Тернопільської міської ради.

15 грудня 2015 року, тобто через півроку після визнання договору купівлі-продажу недійсним, ФОП ОСОБА_3 на підставі договору купівлі-продажу відчужив ФОП ОСОБА_4 нежитлове приміщення.

З наведеного вбачається, що після визнання недійсним договору, відповідно до якого спірне нежитлове приміщення перебувало у власності ФОП ОСОБА_3, останній, маючи намір перешкодити реалізації правосуддя та поверненню на підставі чинного рішення суду майна законному власнику, відчужив це майно ФОП ОСОБА_4. Тобто ФОП ОСОБА_3 діяв недобросовісно, не маючи права власності на нежитлове приміщення та будучи зобов'язаним повернути останнє за судовим рішенням територіальній громаді Тернополя. Так само немає підстав вважати добросовісною поведінку ФОП ОСОБА_4, який придбав нежитлове приміщення, маючи можливість переконатися, що продавець повинен був цей об'єкт повернути власникові, і відчужив на користь ОСОБА_1.

Інформація про тернопільський «Палац кіно» міститься у відкритому доступі і численних публікаціях, які стосуються не тільки історії, але й судових спорів з приводу належності нежитлового приміщення до комунальної власності.

Як видно із наявної в матеріалах справи інформаційної довідки з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав

власності на нерухоме майно, Державного реєстру іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна щодо спірного майна міститься інформація про арешт спірного майна у листопаді 2014 року та у грудні 2015 року.

Наведена інформація мала б спонукати ОСОБА_1 до виваженого рішення щодо придбання нежитлового приміщення та проявити розумну обачність.

Враховуючи все наведене, витребування нежитлового приміщення у кінцевого набувача, добросовісність набуття спірної нерухомості яким за обставин цієї справи спростована, відповідатиме принципам справедливості та розумності.

Таким чином, висновки судів про необхідність витребування спірного нежитлового приміщення на користь територіальної громади міста Тернополя в особі Тернопільської міської ради є правильними, проте з інших мотивів, ніж ті, що навели суди в оскаржених рішеннях.

У даному випадку мала місце помилка з огляду на обставини справи юридична кваліфікація позивачем і судами першої й апеляційної інстанцій позовної вимоги про витребування спірного приміщення на підставі статті 388 ЦК України, оскільки ОСОБА_1 не можна вважати добросовісним набувачем цього майна. Вказане передбачає захист права власності територіальної громади шляхом витребування нежитлового приміщення із застосуванням припису статті 387 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 08 листопада 2023 року у справі № 607/15052/16-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904864>

3. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України

3.1. Господарська юрисдикція

Включення сторонами до договору арбітражного застереження як умови має наслідком поширення дії цього арбітражного застереження і на правовідносини за цим договором за участі іншої особи, яка вступила у ці правовідносини як сторона, взяла на себе відповідні права та обов'язки сторони цього договору, і при цьому сторони не припиняли дію арбітражної угоди, не виключали певний спір з-під її дії, не позбавляли її обов'язкової сили для такої сторони, і арбітражна угода не втратила чинності внаслідок інших обставин

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу ТОВ «Грейн Пауер» на постанову Північного апеляційного господарського суду від 09 травня 2023 року у справі за позовом ТОВ «Березанський переробний завод» до ТОВ «Грейн Пауер» про стягнення грошових коштів, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

02 лютого 2022 року між Заходом (Продавець) та Компанією ORSETT TRADING SA (далі – Покупець, Компанія) укладено Контракт, за умовами якого Продавець зобов'язався здійснити Компанії поставку товару (пшениця українського походження, врожаю 2021 року, насипом), а Покупець зобов'язався оплатити вартість поставленого товару шляхом переказу 95 % вартості поставленого товару на рахунок Продавця протягом 3 банківських днів після надання Продавцем копії рахунка та копії акта приймання-передачі товару, підписаного Продавцем.

За положенням пункту 12.1 Контракту будь-які спори, що виникають із або в межах цього Контракту, підлягають вирішенню в арбітражі відповідно до GAFTA Arbitration Rules No. 125 (арбітражних правил) в редакції, що діє на дату цього Контракту, при цьому такі правилами входять до складу цього контракту і вважаються такими, про які обидві сторони вважаються поінформованими. Арбітражний розгляд буде проводитись у Лондоні англійською мовою із застосуванням англійського процесуального права.

14 лютого 2022 року Продавець, Покупець та ТОВ «Грейн Пауер» (далі також Гарант) уклали Додаткову угоду до Контракту, згідно з пунктом 1 якої Гарант приймає на себе всі зобов'язання Покупця, що витікають з Контракту з урахуванням всіх змін та доповнень до Контракту – як існуючих, так і майбутніх.

Після отримання товару за Контрактом Покупець не здійснив оплату, у зв'язку з чим грошові зобов'язання Компанії перед Заходом станом на 11 квітня 2022 року загалом становили 127 845,81 дол. США.

Позивач звернувся з позовом про стягнення заборгованості до ТОВ «Грейн Пауер», оскільки умовами укладеної сторонами Додаткової угоди ТОВ «Грейн Пауер» як гарант узяло на себе всі зобов'язання покупця за Контрактом – компанії OrsettTradingSA.

Суд першої інстанції позовну заяву Заводу залишив без розгляду на підставі пункту 7 частини першої статті 226 ГПК України, оскільки сторонами Контракту з урахуванням Додаткової угоди укладено арбітражне застереження, яке є дійсним, не втратило чинності та щодо якого сторонами не встановлено неможливості його виконання.

Скасовуючи таке рішення, апеляційний господарський суд вказав, що Додаткова угода до Контракту є окремим договором, який не містить арбітражного застереження, що було передбачене пунктом 12.1 Контракту. Також зазначив, що наявність у Контракті, укладеному продавцем та покупцем, арбітражного застереження не передбачає автоматичного поширення цього застереження на відносини з гарантом (поручителем) за договором поруки, який такого застереження не містить.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

У цій справі на вирішення Великою Палатою Верховного Суду передано питання поширення чинності арбітражного застереження (арбітражної угоди),

викладеного в контракті, на спір за участю особи, яка не підписувала цей контракт, однак набула прав та обов'язків його сторони.

Контракт, який містить арбітражне застереження, і Додаткова угода до нього укладені з участю іноземної юридичної особи. Спір виник стосовно виконання Контракту і Додаткової угоди.

Україна є учасницею Конвенції ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року (далі - Конвенція), за статтею I якої ця Конвенція застосовується до визнання та приведення до виконання арбітражних рішень, винесених на території держави іншої, ніж держава, де запитується визнання та приведення до виконання таких рішень, у спорах, сторонами в яких можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Вона застосовується також до арбітражних рішень, які не вважаються внутрішніми рішеннями в тій державі, де запитується їх визнання та приведення до виконання.

Застосовуючи Конвенцію, суди мають брати до уваги правила тлумачення міжнародного права, тому Конвенція має тлумачитися автономно. Це означає, що поняття і терміни в цій Конвенції повинні застосовуватися національним судом кожної держави саме у тому значенні, яке їм надає Конвенція, незалежно від того, який зміст мають ці поняття в національному законодавстві, і такий підхід сприяє однаковому застосуванню Конвенції усіма Договірними Сторонами.

Конвенція з огляду на ціль, закладену в ній, має тлумачитися у «проарбітражний» спосіб, тобто за наявності сумніву суди мають робити вибір на користь визнання арбітражної угоди, визнання і виконання арбітражного рішення («pro-enforcement bias»).

Стаття 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає, що арбітражне рішення незалежно від того, в якій країні його було винесено, визнається обов'язковим і при поданні до компетентного суду письмового клопотання виконується з урахуванням положень цієї статті та статті 36 цього Закону. Тобто встановлений цим Законом і процесуальним законодавством порядок визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу охоплює також іноземні арбітражні рішення, які є такими за положеннями Конвенції.

Під час розгляду цієї справи суди першої та апеляційної інстанцій не встановили, а Позивач не посилався на обставини, за яких цей спір не може бути переданий на вирішення арбітражу.

Стаття II Конвенції покладає на кожну Договірну Державу обов'язок визнавати письмову угоду, за якою сторони зобов'язуються передавати до арбітражу всі або будь-які спори, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими конкретними договірними чи іншими правовідносинами, об'єкт яких може бути предметом арбітражного розгляду.

Відповідно до частини першої статті 8 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» суд, до якого подано позов у питанні, що є предметом арбітражної угоди, повинен, якщо будь-яка із сторін попросить про це не пізніше

подання своєї першої заяви щодо суті спору, залишити позов без розгляду і направити сторони до арбітражу, якщо не визнає, що ця арбітражна угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

Також згідно з пунктом 7 частини першої статті 226 ГПК України суд залишає позов без розгляду, якщо сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, і від відповідача не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

У відзиві на позовну заяву, поданому до суду першої інстанції Товариство просило залишити позовну заяву у цій справі без розгляду на підставі наведеної норми ГПК України, стверджуючи про неможливість розгляду цього спору господарським судом з огляду на наявність в укладеному сторонами Контракті арбітражного застереження.

За обставинами цієї справи Продавець та Покупець уклали Контракт, умовами якого окремо визначили, що будь-які спори, що виникають із або в межах цього Контракту, підлягають вирішенню в арбітражі відповідно до GAFTA Arbitration Rules No. 125 (арбітражних правил) у редакції, що діє на дату цього Контракту, при цьому такі правила входять до складу цього Контракту і вважаються такими, про які обидві сторони вважаються поінформованими. Арбітражний розгляд буде проводитись у Лондоні англійською мовою із застосуванням англійського процесуального права (підпункт 12.1 Контракту).

У подальшому вказані сторони та ТОВ «Грейн Пауер» уклали Додаткову угоду, за якою ТОВ «Грейн Пауер» як Гарант взяло на себе зобов'язання Компанії, що виникли з Контракту, а саме всі зобов'язання Покупця - іноземної компанії ORSETT TRADING SA за цим Контрактом, з урахуванням також всіх змін та доповнень, існуючих і майбутніх.

У пункті 1 Додаткової угоди, підписаної ТОВ «Грейн Пауер», ORSETT TRADING SA та Законом, зазначено: «1. Будучи ознайомленим з умовами Контракту, Гарант приймає на себе всі зобов'язання Покупця, що витікають з Контракту, з урахуванням всіх змін та доповнень до Контракту, як існуючих, так і майбутніх».

Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що передбачене Контрактом арбітражне застереження є умовою, погодженою сторонами, та умовою, яку прийняв Відповідач, уклавши Додаткову угоду до Контракту.

При цьому суди не встановили, а сторони у справі не посилались на те, що вони припинили арбітражну угоду, виключили її поширення на спори з участю Товариства, або що вона іншим чином втратила чинність чи не має обов'язкової дії для Товариства.

Навпаки, Товариство наполягає на існуванні арбітражної угоди та клопотало про залишення судом позову без розгляду з підстав укладення арбітражної угоди, що Велика Палата Верховного Суду також бере до уваги.

З урахуванням викладеного Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що включення сторонами до договору арбітражного застереження як умови має наслідком поширення дії цього арбітражного застереження і на правовідносини за цим договором за участі іншої особи, яка вступила у ці правовідносини як сторона, взяла на себе відповідні права та обов'язки сторони цього договору, і при цьому сторони не припиняли дію арбітражної угоди, не виключали певний спір з-під її дії, не позбавляли її обов'язкової сили для такої сторони, і арбітражна угода не втратила чинність внаслідок інших обставин.

Враховуючи наведене, аналіз змісту арбітражної угоди, яка міститься у Контракті, та Додаткової угоди до нього дають підстави для висновку про те, що ТОВ «Грейн Пауер» вступило у правовідносини за Контрактом, які виникли за участю іноземної юридичної особи, отже, арбітражна угода, що передбачає вирішення спорів за Арбітражними правилами Міжнародної асоціації торгівлі зерном та кормами (GAFTA Arbitration Rules No. 125), поширюється і на спір з участю Товариства стосовно виконання Контракту.

У справі, що розглядається, Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що суди не встановили, а сторони у справі, зокрема Позивач, не стверджували про наявність обставин, які давали б підстави для висновку про недійсність арбітражної угоди, втрату нею чинності, неможливість її виконання, зокрема внаслідок неможливості розгляду цього спору арбітражем за Арбітражними правилами GAFTA.

З урахуванням наведеного Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком місцевого господарського суду про те, що спір, який виник між сторонами у цій справі, має бути переданий на вирішення арбітражу згідно з пунктом 12.1 Контракту, що є підставою для залишення позову без розгляду відповідно до пункту 7 частини першої статті 226 ГПК України.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 1 листопада 2023 року у справі № 910/3208/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685588>

4. Справи, розглянуті з підстав необхідності визначення юрисдикції

4.1. Справи, які підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства

Юрисдикцію судів щодо розгляду тих чи інших спорів встановлюють лише процесуальні кодекси (ГПК України, КАС України, ЦПК України).

КУзПБ та ПК України є кодексами з консолідованими нормами права, тобто є спеціальними в частині розгляду окремого виду господарських спорів (про банкрутство), які розглядаються господарським судом за правилами ГПК України з урахуванням особливостей, визначених КУзПБ, та відповідно окремого виду адміністративних спорів (податкових спорів), які розглядаються

адміністративним судом за правилами КАС України з урахуванням особливостей, визначених ПК України.

Вимоги платника податку (у тому числі й після відкриття провадження у справі про банкрутство та визнання його банкрутом з відкриттям щодо нього ліквідаційної процедури) щодо правомірності рішень, дій чи бездіяльності контролюючого органу стосуються насамперед перевірки законності дій суб'єкта владних повноважень, що свідчить про публічно-правовий характер такого спору, в якому суб'єкт владних повноважень реалізує свої владно-управлінські функції, а тому цей спір віднесено до розгляду саме за правилами адміністративного судочинства

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу Головного управління ДПС у Запорізькій області (далі – Скаржник, Управління) на рішення Господарського суду Запорізької області від 30 листопада 2022 року та постанову Центрального апеляційного господарського суду від 27 квітня 2023 року за позовом ПАТ «Запорізька кондитерська фабрика» (далі – Товариство) до Державної податкової служби України (м. Київ) в особі Управління про визнання незаконними та скасування податкових повідомлень-рішень в межах справи про банкрутство Товариства, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У період з 05 травня 2021 року по 02 червня 2021 року включно та з продовженням терміну на 10 днів починаючи з 03 червня 2021 року Управлінням проведена документальна планова виїзна перевірка позивача за період діяльності з 01 січня 2017 року по 31 березня 2021 рік з метою перевірки питань дотримання вимог податкового, валютного та іншого законодавства та з питання своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

За результатами проведеної перевірки складено Акт перевірки.

Позивач подав відповідачу заперечення на Акт перевірки. Комісією з питань розгляду заперечень та пояснень до актів перевірок платників податків ГУ ДПС у Запорізькій області заперечення позивача на Акт перевірки залишені без задоволення, а висновки Акту перевірки – без змін.

23 липня 2021 року Управлінням на підставі Акта перевірки прийнято податкові повідомлення-рішення, якими збільшено суми грошових зобов'язань позивача та застосовано штрафні (фінансові) санкції.

Позивач подав скаргу на вказані податкові повідомлення-рішення, прийняті на підставі Акта перевірки, до Державної податкової служби України, які рішенням про результати розгляду скарги 05 листопада 2021 року залишені без змін, а скарга в цій частині – без задоволення.

31 січня 2022 року ухвалою Господарського суду Запорізької області відкрито провадження у справі про банкрутство Товариства, введено процедуру розпорядження та призначено розпорядника майном боржника.

08 серпня 2022 року до Господарського суду Запорізької області надійшла позовна заява Товариства до Управління про визнання незаконними та скасування податкових повідомлень-рішень, прийнятих на підставі Акта перевірки.

Господарські суди попередніх інстанцій позов задоволено.

При цьому, суд апеляційної інстанції вказав, що позов у цій справі має розглядатися господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство Товариства.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Проблемним питанням у цій справі є визначення юрисдикції податкових спорів, стороною в яких є платник податків, щодо якого порушено справу про банкрутство у межах справи про банкрутство.

Відповідно до пункту 14.1.7 статті 14 ПК України оскарження рішень контролюючих органів – оскарження платником податку податкового повідомлення-рішення про визначення сум грошового зобов'язання платника податків або будь-якого рішення контролюючого органу в порядку і строки, які встановлені цим Кодексом за процедурами адміністративного оскарження, або в судовому порядку.

Особливості порядку та процедури розгляду податкових спорів у межах адміністративної юрисдикції, визначеної КАС України, регламентуються ПК України.

Водночас ГПК України визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів, встановлює порядок здійснення судочинства у господарських судах (стаття 1 ГПК України). Справи, що відносяться до господарської юрисдикції наведені в статті 20 ГПК України, серед яких, зокрема, є справи про банкрутство як одна з категорії спорів, що підсудні господарським судам.

Зазначена правова норма визначає вичерпний перелік спорів, що підсудні господарським судам у межах розгляду справ про банкрутство та справ у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, та містить виняток щодо поширення юрисдикції господарських судів на певні спори (податкові спори) у межах цієї категорії справ, а саме про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до ПК України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених ПК України.

Особливості порядку та процедури розгляду справ про банкрутство в межах господарської юрисдикції, визначеної ГПК України, регламентуються КУзПБ. При цьому КУзПБ не можна розглядати з точки зору розширення господарської юрисдикції на певні категорії спорів, щодо яких встановлено виняток пунктом 8 частини першої статті 20 ГПК України, що розглядаються у межах справ про банкрутство, оскільки саме ГПК України визначається юрисдикція господарських справ, КУзПБ встановлюється

не юрисдикція справ, а особливості порядку та процедури розгляду лише певної категорії спорів у межах господарської юрисдикції, визначеної статтею 20 ГПК України.

Так само як особливості розгляду податкових спорів у межах адміністративної юрисдикції, визначеної КАС України, регламентуються ПК України, особливості порядку та процедури розгляду справ про банкрутство в межах господарської юрисдикції, визначеної ГПК України, регламентуються КУзПБ.

Згідно із частиною другою статті 7 КУзПБ господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи вирішує всі майнові спори, стороною в яких є боржник; спори з позовними вимогами до боржника та щодо його майна; спори про визнання недійсними результатів аукціону; спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником; спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно; спори про стягнення заробітної плати; спори про поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника; спори щодо інших вимог до боржника.

Вказана текстуальна конструкція статті 7 КУзПБ свідчить на користь того, що законодавець, маючи на меті віднести до юрисдикції господарських судів певні категорії спорів, як-то стягнення заробітної плати, поновлення на роботі, окремо про це детально зазначив та виокремив такі спори, при цьому у статті жодним чином не виокремлено податкових спорів, що виникають з податкових відносин та врегульовані ПК України.

Отже, юрисдикцію судів щодо розгляду тих чи інших спорів встановлюють лише процесуальні кодекси (ГПК України, КАС України, ЦПК України). Тобто зі змісту статті 7 КУзПБ слід дійти висновку, що така не встановлює особливостей, за яких адміністративні спори, що виникають з податкових відносин, віднесено до юрисдикції господарських судів у межах процедури банкрутства.

КУзПБ та ПК України є кодексами з консолідованими нормами права, тобто є спеціальними в частині розгляду окремого виду господарських спорів (про банкрутство), які розглядаються господарським судом за правилами ГПК України з урахуванням особливостей, визначених КУзПБ, та відповідно окремого виду адміністративних спорів (податкових спорів), які розглядаються адміністративним судом за правилами КАС України з урахуванням особливостей, визначених ПК України.

Висновки щодо визначення адміністративної юрисдикції при розгляді спорів, що виникають з податкових правовідносин, ґрунтуються також на тому, що вимоги платника податку (у тому числі й після відкриття провадження *усправі* про банкрутство та визнання його банкрутом з відкриттям щодо нього ліквідаційної процедури) щодо правомірності рішень, дій чи бездіяльності контролюючого органу стосуються насамперед перевірки законності дій суб'єкта владних повноважень, що свідчить про публічно-правовий характер

такого спору, в якому суб`єкт владних повноважень реалізує свої владно-управлінські функції, а тому цей спір віднесено до розгляду саме за правилами адміністративного судочинства.

Аналогічний висновок, викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 13 квітня 2023 року у справі № 320/12137/20, від висновку щодо якого Велика Палата Верховного Суду не вбачає підстав відступати.

Ураховуючи наведене, Велика Палата Верховного Суду констатує, що суди попередніх інстанцій розглянувши цю справу по суті, не врахували її висновків, викладених у постанові від 13 квітня 2023 року у справі № 320/12137/20, щодо визначення підсудності спорів, які виникають з податкових правовідносин судам адміністративної юрисдикції.

Оскільки господарськими судами помилково розглянуто по суті цю справу, Велика Палата Верховного Суду вважає, що касаційну скаргу слід задовольнити частково, судові рішення попередніх інстанцій скасувати, а провадження у справі закрити.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 01 листопада 2023 року у справі № 908/129/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904850>

5. Справи, прийняті до провадження Великою Палатою Верховного Суду

1. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 26 жовтня 2023 року

Справа № 201/5972/22 (провадження № 14-132цс23)

Сторони: ОСОБА_1, заінтересовані особи: ІНФОРМАЦІЯ_1, ОСОБА_2, про встановлення факту самотійного виховання дитини.

Суддя-доповідач: Воробйова І.А.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: КЦС ВС зауважує, що виключна правова проблема полягає у визначенні юрисдикційності справ за позовами про встановлення факту самотійного виховання дитини (інших фактів, які пов`язані із реалізацією права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації).

2. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 8 листопада 2023 року

Справа № 752/30324/21 (провадження № 14-125цс23)

Сторони: ОСОБА_1 до Міністерства юстиції України, ТОВ «Інвесткомм» про визнання протиправним та скасування наказу Міністерства.

Суддя-доповідач: Ткачук О.С.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від висновку, сформульованого у постановях КАС ВС про те, що підставою для відмови Міністерством у задоволенні скарги на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав є наявність спору щодо нерухомого майна між тими самими сторонами, з тих самих підстав і щодо того самого предмета.

3. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 09 листопада 2023 року

Справа № 925/1133/18 (провадження № 12-60гс23)

Сторони: заступник керівника Черкаської місцевої прокуратури до Черкаської міської ради, ПП «Інвестиційно-будівельна компанія «Будгарант» про визнання незаконним і скасування рішення та визнання недійсними змін до договору оренди землі.

Суддя-доповідач: Ткач І.В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: КГС ВС, зазначає, що слід вирішити виключну правову проблему щодо наявності / відсутності підстав для представництва інтересів держави прокурором як самостійним позивачем у разі, коли один орган, уповноважений здійснювати функції держави в спірних правовідносинах, прокурор визначив одним з відповідачів, а інший компетентний (контролюючий) орган прокурор не зазначив як позивачем.

4. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 29 листопада 2023 року

Справа № 520/8065/19 (провадження № 14-150цс23)

Сторони: заступник керівника Одеської місцевої прокуратури № 1 в інтересах держави до ОСОБА_1, третя особа – ДП «Пансіонат «Борей» НАН України, про витребування майна.

Суддя-доповідач: Воробйова І.А.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС зазначає, що існує необхідність відступити від висновку, викладеного у постановях КГС ВС, про те, що НАН України не є органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб`єктом владних повноважень, бездіяльність якого могла б бути підставою для представництва прокурором інтересів держави в суді.

6. Справи, повернуті Великою Палатою Верховного Суду на розгляд касаційних судів

1. Суд, який направив справу: ККС ВС

Дата прийняття ухвали: 04 жовтня 2023 року

Справа № 161/13621/17 (провадження № 13-75кс23)

Суддя-доповідач: Кишакевич Л.Ю.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку ККС ВС, існує необхідність розтлумачити питання про те, чи вправі суд касаційної інстанції розглядати доводи касаційної скарги прокурора, поданої на погіршення становища виправданого або засудженого, які не зазначались в апеляційній скарзі, зважаючи на те, що предметом касаційного оскарження є ухвала суду апеляційної інстанції.

Позиція ВП ВС: ВП ВС зауважує, що ККС ВС не наводить жодного прикладу, який би свідчив про розбіжності у судовій практиці ККС ВС в контексті розгляду ним доводів касаційної скарги прокурора, поданої на погіршення становища виправданого або засудженого, які не зазначались в апеляційній скарзі сторони обвинувачення. Відтак оцінити з урахуванням кількісного критерію, чи існує у цьому випадку виключна правова проблема, неможливо.

2. Суд, який направив справу: КАС ВС

Дата прийняття ухвали: 26 жовтня 2023 року

Справа № 240/32706/21 (провадження № 11-142апп23)

Сторони: ОСОБА_1 до ГУ ПФУ в Житомирській області про визнання протиправною бездіяльності, зобов'язання вчинити дії.

Суддя-доповідач: Железний І.В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку КАС ВС, слід вирішити виключну правову проблему щодо питання яка саме розрахункова величина підлягає застосуванню при визначенні розміру підвищення до пенсії непрацюючим пенсіонерам, які проживають на території радіоактивного забруднення: мінімальна заробітна плата чи розрахункова величина, встановлена пунктом 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України».

Позиція ВП ВС: існування правового висновку, викладеного у постанові ВП ВС в межах перегляду зразкової справи № 240/4937/18 в апеляційному порядку, виключає можливість касаційного розгляду ВП ВС цієї справи, правовідносини у якій подібні до зразкової справи № 240/4937/18.

3. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 26 жовтня 2023 року

Справа № 759/28079/21 (провадження № 14-133цс23)

Сторони: ОСОБА_1 до ПАТ «Національна акціонерна страхова компанія «ОРАНТА», ОСОБА_2, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо

предмета спору, - ОСОБА_3, про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

Суддя-доповідач: Воробйова І.А.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС, необхідно відступити шляхом конкретизації / уточнення від висновку, викладеного у постановах ВП ВС від 04 липня 2018 року у справі № 755/18006/15-ц та інших аналогічних постанов ВП ВС, щодо умов відшкодування шкоди особою, відповідальність якої застрахована за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Такий висновок не враховує можливості узгодження потерпілим та страховиком суми страхового відшкодування

Позиція ВП ВС: у справі, від висновків якої колегія суддів КЦС ВС просить відступити, не досліджувалося питання щодо узгодження потерпілим та страховиком суми страхового відшкодування та не був сформульований висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, від якого просить відступити КЦС ВС.

4. Суд, який направив справу: КАС ВС

Дата прийняття ухвали: 02 листопада 2023 року

Справа № 560/1347/23 (провадження № 11-161апп23)

Сторони: ТОВ «Гіпербуд» до Інспекції ДАБК Чернівецької міської ради про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії.

Суддя-доповідач: Железний І.В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Опис: На думку КАС ВС, існує необхідність визначення юрисдикції у спорі, який виник у зв'язку з бездіяльністю органу архітектурно-будівельного контролю, щодо внесення до Реєстру будівельної діяльності Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва відомостей про скасування сертифіката про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта, який був скасований судовим рішенням у господарській справі.

Позиція ВП ВС: за відсутності різної практики касаційних судів у справах з подібною підставою та предметом позову в подібних правовідносинах КАС України дає достатні та чіткі механізми для суду, який розглядає справу в касаційному порядку, задля узгодження існуючої судової практики чи заповнення її прогалин.

5. Суд, який направив справу: КАС ВС

Дата прийняття ухвали: 2 листопада 2023 року

Справа № 260/4199/22 (провадження № 11-157апп23)

Сторони: керівник Хустської окружної прокуратури в інтересах держави в особі ГУ ДСНС у Закарпатській області до Комунального некомерційного підприємства «Лікувально-профілактична установа «Міжгірська районна лікарня Міжгірської селищної ради Закарпатської області» про зобов'язання вчинити певні дії.

Суддя-доповідач: Прокопенко О.Б.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: КАС ВС вбачає необхідність відступити від правових висновків, висловлених ВП ВС в постанові від 15 травня 2019 року у справі № 820/4717/16, щодо наявності у прокурора права на звернення до суду в інтересах держави в особі ДСНС з позовом про зобов'язання вчинити дії, зокрема шляхом приведення у стан готовності захисної споруди з метою використання її за призначенням.

Позиція ВП ВС: ВП ВС у справі № 820/4717/16, вказуючи на публічно-правовий характер спору за участю прокурора, який звернувся до суду на реалізацію повноважень щодо захисту інтересів держави, пов'язаного з усуненням порушень законодавства у сфері обороноздатності держави, у тому числі із забезпеченням захисту мирного населення, не вирішувала питання щодо наявності в ДСНС повноважень на самостійне подання до суду відповідного позову. Такі правові висновки ВП ВС не є такими, що стоять на заваді колегії суддів КАС ВС здійснити касаційний перегляд судових рішень про повернення позову прокурора, мотивованих тим, що ДСНС неуповноважена законом на звернення до суду за вирішенням спору.

6. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 8 листопада 2023 року

Справа № 369/473/15-ц (провадження № 14-105цс23)

Сторони: перший заступник прокурора Київської області в інтересах держави в особі КМУ, ДП «Київське лісове господарство» до 51 особи, Київської ОДА, ТОВ «Агрофакторінвест», ТОВ «Фестланд».

Суддя-доповідач: Гудима Д.А.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновків щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених в раніше ухвалених рішеннях Великої Палати Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС, існує необхідність відступу від висновків, сформульованих ВП ВС у постановках від 30 травня 2018 року у справі № 368/1158/16-ц та від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц щодо розгляду спору про повернення з незаконного володіння земельної ділянки лісгосподарського призначення як віндикаційного позову й обчислення позовної давності за позовами прокурора від дня, коли про порушення свого

права або про особу, яка його порушила, довідався або міг довідатися саме прокурор.

Позиція ВП ВС: ВП ВС сформувала висновки щодо всіх питань, які мають значення для вирішення справи № 369/473/15-ц. Тому розгляд цієї справи у ВП ВС недоцільний.

7. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 9 листопада 2023 року

Справа № 910/6925/22 (провадження № 12-61гс23)

Сторони: Київська міська рада до ТОВ «Протасів Яр» про встановлення земельного сервітуту, за зустрічним позовом – ТОВ «Протасів Яр» до Київської міської ради про визнання частково недійсним рішення.

Суддя-доповідач: Власов Ю.Л.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Опис: КГС ВС вважає, що існує необхідність визначення юрисдикції спору щодо оскарження рішення органу місцевого самоврядування про оголошення території об'єктом природно-заповідного фонду.

Позиція ВП ВС: КГС ВС не врахував, що КАС ВС в окремих постановках, виснував, що спори у правовідносинах, подібних цій справі, віднесені до юрисдикції господарських судів та мають розглядатись за правилами, встановленими ГПК України. Також відсутні висновки іншого касаційного суду щодо юрисдикції спору у подібних правовідносинах, тобто відсутній «конфлікт юрисдикції» між касаційними судами різних юрисдикцій.

8. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 14 листопада 2023 року

Справа № 547/669/20 (провадження № 14-138цс23)

Сторони: ТОВ «Інвестиційно-промислова компанія «Полтавазернопродукт» до ОСОБА_1, ТОВ «Райземінвест-2017» про визнання недійсною угоди про розірвання договору оренди землі, скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію припинення права оренди землі, визнання недійсним договору оренди землі, скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права оренди землі

Суддя-доповідач: Воробйова І.А.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухвалених рішеннях Верховного Суду України та Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постановках ВСУ та ВС, щодо застосування статті 241 ЦК України в частині наслідків правочину, вчинений представником з перевищенням повноважень, який не був схвалений особою, яку він представляв, а також належного способу захисту прав такої особи.

Позиція ВП ВС: справа є аналогічною справі № 547/818/20, яка вже передавалася на розгляд ВП ВС. Колегія суддів керувалася тими ж мотивами та послалася на ті ж постанови ВСУ, ВП ВС, КЦС та КГС ВС, які були зазначені в ухвалі КЦС ВС у справі № 547/818/20, проаналізувавши які, ВП ВС не знайшла підстав для прийняття справи № 547/818/20.

9. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 15 листопада 2023 року

Справа № 910/14489/20 (провадження № 12-26гс23)

Сторони: ТОВ «ГК «Нафтогаз України» до ПАТ «НЕК «Укренерго», третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача – ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», про зобов'язання вчинити дії.

Суддя-доповідач: Ткач І.В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: КГС ВС вважає за необхідне відступити від висновку ВП ВС, викладеного в постанові від 03 серпня 2022 року у справі № 910/9627/20 щодо застосуванням висновків Суду ЄС у рішенні від 06 грудня 2018 року у справі «FENS spol. s r.o. v. Slovak Republic» як джерела права у контексті тлумачення обмежень на запровадження заходів, еквівалентних до мита, згідно зі статтею 41 Договору про заснування ЄС.

Позиція ВП ВС: необхідність відступу від її висновків, на яку вказав КГС ВС, не пов'язана з відсутністю, суперечливістю, неповнотою, невизначеністю та неефективністю правового регулювання охоронюваних прав, свобод та інтересів, а зводиться до незгоди з правовими висновками ВП ВС, викладеними в постанові. Окрім того, колегія суддів КГС ВС не наводила факти щодо зміни в період з серпня 2022 року суспільного контексту, через що застосований у постанові ВП ВС від 03 серпня 2022 року у справі № 910/9627/20 підхід повинен очевидно застаріти внаслідок розвитку суспільних відносин у певній сфері або їх правового регулювання.

10. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 22 листопада 2023 року

Справа № 521/1439/18 (провадження № 12-63гс23)

Сторони: ТОВ «ФК «Інвестохілс Веста» до ОСОБА_1, ТОВ «Криптоінвест» за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору - ФГВФО, приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу про визнання недійсним нікчемного правочину, витребування майна та визнання права власності.

Суддя-доповідач: Пільков К.М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку КГС ВС існує виключна правова проблема, яка полягає у тому, що суди різних юрисдикцій по-різному підходять до можливості залучення до участі у справі правонаступника відповідної сторони у випадках, коли особа, яка вибуває із спірних правовідносин має спір щодо майнових прав, які відступлені іншій особі під час вирішення спору щодо таких прав.

Позиція ВП ВС: ВП ВС звертає увагу на те, що питання правонаступництва вирішувалося у справі № 761/13017/16-ц, яку вона розглядала. Тобто, після прийняття КЦС ВС та КГС ВС судових рішень, на які послався КГС ВС в своїй ухвалі на обґрунтування відсутності єдності у питанні правонаступництва, що становить виключну правову проблему, ВП ВС вже сформулила висновок з цього питання у правовідносинах за подібного правового регулювання із застосуванням положень ЦПК України, що регулюють питання правонаступництва.

Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.11.2023 по 31.12.2023 / Упоряд.: департамент аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: Секретар ВП ВС, д-р юрид. наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В. Ю. Уркевич. Київ, 2024. Вип. 43. – 72 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Великої Палати. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua